

ELABORAT

ZA UVOĐENJE GRAĐANSKOG ODGOJA ZA

ŠKOLE KOJIMA JE OSNIVAČ

ŠIBENSKO-KNINSKA ŽUPANIJA

NARUČITELJ Šibensko-kninska županija
Trg Pavla Šubića I. br. 2, 22000 Šibenik

IZVRŠITELJ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19/I, 10000 Zagreb

BROJ UGOVORA 05/2-73/24_356/87

IME PROJEKTA Izrada Elaborata za uvođenju građanskog odgoja za škole kojima je
osnivač Šibensko-kninska županija

VRSTA DOKUMENTA Elaborat

VODITELJ PROJEKTA Dr.sc. Dražen Šimleša

MJESTO I DATUM Zagreb, svibanj 2024.

Sadržaj

1. Svrha i struktura elaborata.....	4
2. Uvodno o građanskom odgoju i obrazovanju	5
3. Definiranje i okvir građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj.....	10
4. Modeli građanskog odgoja i obrazovanja u primjeni u Hrvatskoj	12
5. Zaključak.....	38
6. Preporuke za Šibensko-kninsku županiju.....	42
7. Literatura.....	45
8. Dodatak – Prikaz primjera nastavnih očekivanja i tema poučavanja modela građanskog odgoja i obrazovanja.....	47

1. SVRHA I STRUKTURA ELABORATA

Glavni cilj Elaborata je predstaviti modele građanskog odgoja i obrazovanja (GOO) koji se trenutno primjenjuju u RH, kako bi Šibensko-kninska županija mogla odabrati sebi najprimjerenija rješenja za osnovne i srednje škole kojima je osnivač županija. Elaborat nas početku uvodi u temu građanskog odgoja i obrazovanja te daje presjek razvoja potreba za jačanjem građanskim kompetencija među mladima. Također predstavlja se historijski pregled razvoja i odnosa prema konceptu GOO-a u Hrvatskoj te navode neke od najvažnijih odluka, datuma i događaja. U zasebnom poglavlju daje se definicija i okvir GOO-a u Hrvatskoj kako bi razumjeli o kakvom konceptu se govori i koje su njegove dimenzije. Najopsežnije i najvažnije poglavlje odnosi se na predstavljanje i analizu trenutno aktualnih modela GOO-a koji se primjenjuju u Hrvatskoj. Tu se prikazani i pojašnjeni na nacionalnoj razini GOO kao međupredmetna tema, te modeli koji se primjenjuju na lokalnim razinama od čega za osnovne škole možemo istaknuti: tzv. riječki model koji se primjenjuje u Rijeci i u drugim sredinama koje su preuzele ovaj model, ZAG – Zajednica aktivnih građana u Zagrebu i model Grada Varaždina. Za srednje škole predstavljamo kurikulum Škola i zajednica (ŠiZ) i model projektnog pristupa kakav se primjenjuje u Varaždinskoj županiji.

Na kraju elaborata dajemo preporuke nadležnim u Šibensko-kninskoj županiji i moguće korake za uvođenje GOO-a u škole kojima je osnivač županija. Zasebni dio elaborata nalazi se u poglavlju nazvanom Dodatak – prikaz primjera nastavnih očekivanja i tema poučavanja modela građanskog odgoja i obrazovanja. Tu za sve predstavljenje modele prikazujemo koje su teme i primjeri korišteni u poučavanju ili su ih sami učenici kroz provođenje konkretnog kurikulumuma kreirali.

Autor elaborata ističe kako je sudjelovao u izradi kurikulumuma Škola i zajednice koji je namijenjen učenicima srednjih škola te u provedbi i edukaciji učitelja u prvoj godini.

Takva situacija unatoč trudu može utjecati na objektivnost. U školskoj godini 2023/2024. nije sudjelovao u niti jednoj aktivnosti vezanoj za edukaciju ili provedbu ŠiZ predmeta.

2. UVODNO O GRAĐANSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

Na svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima u Beču 1993. godine zaključeno je kako djeca i mladi u odgojno-obrazovnim institucijama ne stječu znanja i vještine potrebne za kompetentno djelovanje u demokratskom društvu te kako je potrebno upravo te sadržaje uvesti u škole (Pažur, 2017: 606). Vijeće Europe donosi Preporuke o obrazovanju za demokratsko građanstvo 2002. godine i Povelju Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanju za ljudska prava 2010. godine. U povelji se ističe potreba osposobljavanja „građana za aktivno sudjelovanje u građanskoj, političkoj, socijalnoj, gospodarskoj, pravnoj i kulturnoj sferi društva (MZOŠ i AZOO, 2012: 7). Na globalnoj razini okvir daje Svjetski program za obrazovanje za ljudska prava Ujedinjenih naroda iz 2005. godine.

Hrvatska također prati navedene trendove osvještavanja važnosti obrazovanja mladih osoba za osnaživanje stvaranja aktivnih građana u tom trenutku, ali i kao zalog za budućnost gdje se odnose prema problemima, izazovima i odnosima oko sebe kao odgovorne osobe usmjerene na rješavanje problema. Temelj za uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja (GOO) je Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN152/14) gdje čl. 4 ističe kako su glavni ciljevi odgoja i obrazovanja „odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva“ (Pažur, 2016: 26).

Prve pokušaje uvođenja GOO-a u Hrvatskoj možemo pratiti od davne 1999. godine kada je donesen Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo.

S obzirom na izrečeno, gotovo nevjerojatno zvuči činjenica kako Građanski odgoj i obrazovanje (GOO) kao predmet poučavanja za osnaživanje građanskog aktivizma među mladima još uvijek u Hrvatskoj nema jasan i podržavajući nacionalni okvir i mjesto u obrazovnom sustavu.

Iz prvih pokušaja uvođenja GOO-a u obrazovni sustav Hrvatske, proizašao je uvezeni model iz SAD-a koji se zvao Projekt građanin. U projekt se uključuju zainteresirane škole s ciljem osnaživanja učenika da postanu akteri pozitivnih promjena u svojim zajednicama. Provedbu preuzima Agencija za odgoj i obrazovanje (AZOO), a u školama ima status projektne aktivnosti. Najbolji primjeri projekata su prezentirani na županijskim i nacionalnim smotrama. Vrijedi istaknuti kako je Projekt građanin imao svoj priručnik za nastavnike koji je slijedio propisane korake za njegovu primjenu:

1. uočavanje problema javne politike u zajednici
2. odabir problema za istraživanje u razredu
3. prikupljanje podataka o problemu koji će razred istraživati
4. izrada razrednog portfelja
5. predstavljanje portfelja
6. osvrt na iskustvo učenja

U narednim godinama donose se i nacionalni dokumenti koji direktno spominju GOO i njegovu povezanost s drugim strateškim ciljevima. Organizacije civilnog društva koje su bile aktivne u provođenju GOO-a udružuju se u GOOD inicijativu koja će do danas ostati savez za primjenu u školama i zagovaranje na razini javnih politika. Navodimo

neke od najvažniji aktivnosti, događanja i odluka važnih za razumijevanje razvoja i odnosa prema GOO u Hrvatskoj:

- U skladu s Europskim referentnim okvirom ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, nadležno ministarstvo donosi 2011. godine Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje koji je prvi odgojno-obrazovni dokument u kojem se spominje građanska kompetencija kao jedno od osam temeljnih obrazovnih kompetencija za sve učenike.
- Paralelno Vlada RH donosi Odluku o osnivanju i zadaćama Nacionalnog odbora za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo s ciljem uključivanja GOO u svim obrazovnim razinama, od predškolske dobi do visokog obrazovanja.
- Iste godine donesen je i Nacrt kurikulumu GOO-a te je pušten na konzultacije svim bitnim akterima za ovo područje (Spajić-Vrkaš i sur., 2014). Poučavanje se provodi kroz šest strukturnih dimenzija: pravnu, odnosno ljudskopravnu, političku, društvenu, kulturnu, gospodarsku i ekološku. Prezentirani su ishodi kroz četiri ciklusa u obrazovnom sustavu te navedene očekivane kompetencije kod učenika nakon sudjelovanja u nastavi. Uz kurikulum bile su predstavljene i Preporuke za vrednovanje učeničkih postignuća - elementima ocjenjivanja i načinima provjere građanske kompetencije te opisom metoda prikladnih za učenje i poučavanje u građanskom odgoju i obrazovanju (MZOŠ i AZOO, 2012). Prema kurikulumu nakon provođenja eksperimentalne faze, GOO je trebao prijeći u status izbornog predmeta. Dodatno je tiskan i priručnik za nastavnike Znam, razmišljam, sudjelujem kao pomoć u provedbi GOO (CMS, 2014). U priručniku je pojašnjena provedba i sadržaj svih šest ranije navedenih strukturnih dimenzija GOO-a, ali i metode poučavanja koje su primjerene

predmetu kao što je suradničko učenje i participativne metode rada s učenicima. Prezentirane su i radionice i vježbe za 30 nastavnih jedinica.

- Nadležno Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta donosi 2013. godine Odluku o eksperimentalnoj provedbi i praćenju provedbe Kurikuluma građanskoga odgoja i obrazovanja u dvanaest osnovnih i srednjih škola (osam osnovnih i četiri srednje škole).
- U prosincu 2013. godine osniva se pod koordinacijom ministarstva Stručno povjerenstvo za pripremu provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2014./2015. te se provodi vanjsko vrednovanje eksperimentalne provedbe.
- Stručno povjerenstvo za pripremu provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2014./2015., 2014. godine u javnu raspravu stavlja dokument Nacrt Nastavnog plana i programa GOO-a za osnovnu i srednju školu. Na žalost, i bez objašnjenja rezultati javne rasprave nisu nikad postali poznati javnosti, a prijedlog Stručnog povjerenstva za pripremu provedbe Građanskog odgoja i obrazovanja u školskoj godini 2014./2015. je povučen bez ikakvog službenog objašnjenja. Također nakon ovih odluka, samo Povjerenstvo prestaje djelovati u svibnju 2014. godine.
- Bez jasnog procesa i kao do tada nepoznati dokument, upućuje se u javnu raspravu Nacrt Odluke o donošenju programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a u osnovne i srednje škole. Rezultati rasprave predstavljeni su u obliku sažetka, bez jasnijeg upućivanja javnosti i stručnjacima o rezultatima javne rasprave.
- Sabor usvaja u listopadu 2014. godine Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije u kojoj se ističe važnost građanskog identiteta i prepoznaje važnosti odgoja i obrazovanja u tom procesu. Razvoj građanskih kompetencija

vidi se kao instrument za što bolju prilagodbu odgojno-obrazovnog sustava zahtjevima i obrazovne politike GOO-a.

- Početkom 2015. godine NCVVO objavljuje monografiju *(Ne)Moć građanskog odgoja i obrazovanja (Spajić-Vrkaš, V. i suradnici)* u kojima se analiza provođenje GOO-a u dvanaest osnovnih i srednjih škola (školska godina 2012./2013.).
- Kao dio međunarodnog projekta provodi se još jedno vrednovanje provođenja GOO-a u 40 osnovnih škola s područja cijele Hrvatske u školskoj godini 2014./2015. te 178 osnovnih škola za školsku godinu 2015./2016.
- MZOŠ pokreće 2015. godine postupak izrade Cjelovite kurikularne reforme koja postaje dostupna javnosti u veljači 2016. godine. U obrazovnom sustavu, GOO postaje jedna od sedam međupredmetnih tema čije provođenje treba biti integrirano kroz nastavu drugih predmeta i kroz ostale oblike nastave.

U narednom periodu cjelokupna obrazovna reforma postaje žrtva politikantstva i nestabilne političke situacije u zemlji te se njeno implementiranje u obrazovni sustav nakon provedene javne rasprave usporava i otežava da bi na kraju bila zaustavljena.

- Cjelokupna kurikularna reforma se pretvara u novi program Škola za život koji eksperimentalno počinje 2018. godine za 74 škole, a GOO ima isti status međupredmetne teme bez jasnih usmjerenja i podrške od strane nadležnih tijela, ministarstva i agencije.
- Početkom 2019. godine objavljuje se u Narodnim novinama Kurikulum za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole te je od tada to jedini službeni nacionalni dokument i okvir za ovo područje obrazovanja

3. DEFINIRANJE I OKVIR GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U HRVATSKOJ

Prije predstavljanja modela GOO-a koji se primjenjuju ili su nekad bili aktualni u Hrvatskoj važno je definirati područje. Spajić-Vrkaš i sur. (2004) objašnjavaju kako je glavni cilj građanskog obrazovanja priprema informiranog, aktivnog i odgovornog građanina koji, sudjelovanjem u procesu odlučivanja, pridonosi razvoju demokracije i građanskog društva. Osim razumijevanja temeljnih pojmova i načela ustroja demokratskih institucija vlasti, nužnosti zaštite građanskih i političkih prava i sloboda, vladavine prava itd., građansko obrazovanje ističe potrebu razvoja participativnih vještina, vođenja timskog rada, dijaloga i sl., privrženost temeljnim vrednotama demokracije te jačanju individualne i kolektivne odgovornosti za stabilnost građanskog društva. Ovaj pogled ostaje prihvaćen do danas među zagovarateljima i praktičarima građanskog odgoja i obrazovanja do danas.

Također su prihvaćene i dimenzije za poučavanje građanskog odgoja i obrazovanja kako je postavljeno u kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja iz 2012. godine:

1. društvena, kroz koju se razvijaju socijalne i komunikacijske vještine važne za ophođenje s drugim ljudima te vještine nenasilnog rješavanja sukoba;
2. ljudsko – pravna, kroz koju se uči o pravima i odgovornostima te kako zaštititi svoja i tuđa prava;
3. politička, kroz koju se uči o tome kako se u društvu donose odluke, zakoni i drugi propisi;
4. kulturalna, kroz koju se upoznaje vlastita kultura, prepoznaju doprinosi različitih kulturnih utjecaja na zajednicu te upoznaju druge kulture i razvija međusobno poštovanje;

5. gospodarska ili ekonomska, koja potiče na promišljanje o radu, upravljanju financijama i svemu onom vezanom uz ekonomiju i novac te
6. ekološka, koja usmjerava na važnost održivog razvoja i čuvanje prirodnih bogatstva. (Baketa i Ćulum, 2015).

Isti ovakav pristup zagovara i GOOD inicijativa.

Istraživanja u EU pokazuju kako postoje tri modela poučavanja građanskog odgoja i obrazovanja, a razlikuje se i trajanje poučavanja. Modeli koji se koriste su: GOO kao zasebni predmet, GOO integriran u pojedine predmete, ili kao međupredmetna tema gdje je zadaća poučavanja na većini ili značajnom broju nastavnika.

Vezano za trajanje nastave ono se znatno se razlikuje te se rasteže od jedne do dvanaest godina. U 13 država EU-a predmet Građanskog odgoja i obrazovanja izvodi se isključivo u srednjim školama, dok se u pojedinim državama (Francuska, Estonija i Finska) poučava tijekom cjelokupnog školskog obrazovanja (Eurydice, 2017). Kako je ranije rečeno u Hrvatskoj se na nacionalnoj razini provodi model poučavanja GOO-a kao međupredmetne teme. Na lokalnoj razini imamo modele zasebnog predmeta koji se najčešće provodi kao izvannastavna aktivnosti uz poneke iznimke. Sve modele koji se primjenjuju u Hrvatskoj donosimo u pregledu koji slijedi.

4. MODELI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U PRIMJENI U HRVATSKOJ

MEĐUPREDMETNA TEMA GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE (MPT GOO)

Posljedica je rada Stručne radne skupine na Cjelovitoj kurikularnoj reformi i službeno je objavljen početkom 2019. godine (NN 10/2019).

Ističe se kako mu je svrha „osposobiti i osnažiti učenike za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge“,... „stjecanjem građanske kompetencije, koja uključuje građansko znanje, vještine i stavove, učenici se osposobljavaju za uspješno sudjelovanje u životu demokratske zajednice“ (MZOŠ: 2019: 1).

Sastoji se od tri domene: Ljudska prava, Demokracija i Društvena zajednica.

Domena Ljudska prava ističe kako učenici trebaju znati svoja i općeljudska prava, ali posebno ih moraju znati zaštititi i primijeniti. Dugoročni cilj je postići „kulturu poštovanja i različitosti utemeljene na univerzalnim vrijednostima ljudskih prava kao i na razvijanju sustava njihove učinkovite zaštite.“

Domena Demokracija teži osposobiti učenike da razumiju različite oblike sudjelovanja u političkom životu i da u njima sudjeluju čime preuzimaju odgovornost za zajedničko dobro. Ova domena znači razumijevanje demokratskih koncepata i procesa, te utjecaja istih na život učenika te na život njihove šire zajednice i društva. Učenici imaju sposobnost kritički sagledati utjecaj političkih odluka te imaju sposobnost reagirati na njih.

Domena Društvena zajednica usmjerava učenika na aktivno sudjelovanje u zajednici. Ovdje učenici uče vrijednosti kao što su volontiranje, zajednički rad i solidarnost te primjenjuju znanja i vještine kako u školi tako i u široj zajednici.

Kroz pet ciklusa kurikulum ima prezentirana odgojno-obrazovna očekivanja s ishodom, preporukama za ostvarivanje i ključnim sadržajima te opisom vrednovanja.

Predstavljamo dva primjera za poučavanje iz kurikuluma. Navodimo očekivanje te kompetencije koje se kod učenika u području znanja, vještina i stavova teže razviti. Također, s obzirom na to da se radi o međupredmetnoj temi, u kurikulumu su navedene preporuke za ostvarivanje očekivanja unutar drugih predmeta te obavezni i preporučeni ključni sadržaji. Prvi primjer koji predstavljamo je za odgojno-obrazovno očekivanje Promiče pravila demokratske zajednice, a drugi za Promiče ravnopravnost spolova.

2. ciklus (3., 4. i 5. razred osnovne škole)

Domena B – Demokracija Odgojno-obrazovna očekivanja	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
Učenik: go0 B.2.1. Promiče pravila demokratske zajednice.	Opisuje svojim riječima pojmove: politika, društvo, demokracija, republika, ropstvo, carstvo. Opisuje demo – kratsko donošenje odluka u Vijeću učenika.	Obrazlaže svoje ideje i stajališta važna za odlučivanje poštujući mišljenja drugih.	Prihvaća da se radi dobrobiti zajednice svi trebaju pridržavati određenih pravila i daje pravedno odlučivanje važno za uspjeh svih članova zajednice.	– povezati sa sadržajima iz nastavnog predmeta Povijest – sati razrednika tijekom cijelog ciklusa – uporabom književnih i filmskih sadržaja, igranjem uloga i dramatizacijom osvjestaviti probleme oblikovanja demokratske zajednice (Hrvatski jezik)

Ključni sadržaji

Obvezni

1. Politika, društvo, domoljublje, demokracija, republika (javna stvar), carstvo, ropstvo
2. Pravedno odlučivanje (proces demokratskoga odlučivanja)

3. Najvažnije institucije lokalne vlasti (općina, grad, županija)
4. Dokumenti kojima se uređuje rad škole (kućni red, pravilnik o ocjenjivanju, pedagoške mjere)

5. Uloga medija u informiranju

Preporučeni

1. Ovlasti institucija lokalnih vlasti

2. Hrvatski sabor, Predsjednik Republike Hrvatske, Vlada Republike Hrvatske, sudovi

4. ciklus (1. i 2. razred četverogodišnjih; 1. razred trogodišnjih srednjoškolskih programa)

Domena A – Ljudska prava

Odgojno-obrazovna očekivanja	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
Učenik:				
GOO A.4.4. Promiče ravnopravnost spolova.	Objašnjava najvažnije pojmove uz ravnopravnost spolova. Navodi institucije i organizacije koje štite ravnopravnost spolova i objašnjava njihovu ulogu.	Prepoznaje spolnu diskriminaciju i primjereno reagira na nju. Aktivno i odgovorno odnosi se prema osobama različitoga spola.	Zalaže se za ravnopravnost spolova u svakodnevnim situacijama u obiteljskoj, bračnoj i svakoj drugoj zajednici.	– povezati sa sadržajima nastavnih predmeta: Povijest, Biologija, Vjeronauk, Sociologija, Etika i Psihologija i s međupredmetnim temama: Zdravlje i Osobni i socijalni razvoj – tematski ili projektno u radionicama

U Evaluaciji kurikuluma GOO-a kao međupredmetne teme u sklopu Cjelovite kurikularne reforme, Forum za slobodu odgoja je ustanovio redukciju ishoda prema šest dimenzija koje čine GOO i koje su postavljene u kurikulumu iz 2012. godine. Utvrđeno je kako su najviše ishoda imaju ranije imenovane društvena i kulturalna dimenzija, a najmanje politička i ljudsko-pravna (Bajkuša, 2016) što bi zapravo trebao biti temelj razvoja građanskih kompetencija.

I ranija istraživanja poučavanja GOO-a kao međupredmetne teme pokazivala su nedovoljno usvajanje cjelokupnog kurikuluma i očekivanih ishoda.

Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja (NCVVO), proveo je istraživanje o zadovoljstvu učenika i učitelja iz 12 škola koji su sudjelovali u eksperimentalnom programu provedbe GOO od 2012. godine. Ispitano je 523 učenika u inicijalnom i 445 u finalnom ispitivanju metodom anketnog upitnika te po 10 učenika u prvome i drugom polugodištu metodom grupnih intervjua. Od učitelja u istraživanju sudjelovalo je njih 178 u inicijalnom ispitivanju te 144 u finalnom dok ih je u grupnim intervjuima sudjelovalo 10 (Spajić-Vrkaš i sur., 2014). Najvažniji zaključak tiče se neujednačenosti ulaska, osposobljenosti učitelja i konačnog postignuća u eksperimentalnoj provedbi. Pokazalo se kako „se u većini škola kurikularni ishodi iz domene znanja i razumijevanja, koji su ključni za razvoj učenika kao aktivnih i odgovornih građana, nisu uspjeli ostvariti (Spajić-Vrkaš i sur, 2014: 7).

Istraživanja koja su ispitivala uspjeh poučavanja GOO kao međupredmetne teme kako se trenutno provodi na nacionalnoj razini (Spajić-Vrkaš i sur., 2016; Pažur, 2016), pokazala su slabe rezultate i sustavno poučavanje. Većina učitelja ističe kako se GOO zapravo izgubi u prenatrpanoj satnici i kako se ispunjava forma. Posebno je upitno poučavanje o demokraciji i ljudskim pravima, što su temelji za aktivnog građanina zbog čega je cijela ideja i potreba ovakvog poučavanja i nastala na početku. Dodatno je značajno što nema zadovoljavajuće podrške u stručnom usavršavanju od strane nadležnih institucija. U istraživanju iz 2016. godine na uzorku od 436 učitelja osnovnih i srednjih škola čak 47,3% je istaknulo kako se osjećaju srednje kompetentni za provedbu GOO, a sljedećih 35,4% je istaknulo kako se osjeća malo ili nimalo pripremljenima za provedbu ovakve vrste nastave.

U 2022. godini je provedena i evaluacija same provedbe primjene GOO-a kao međupredmetne teme u nastavi. Kroz kvalitativno istraživanje provedene su fokus grupe i intervjui na ukupno 35 učiteljica osnovnih i srednjih škola iz cijele Hrvatske. Kroz veliku većinu stavova isticana je mogućnost uključivanja GOO-a u ostale

predmete koji inače vode konkretni učitelji, ali gotovo nitko nije spominjao povezanost s očekivanim ishodom kako su navedeni u kurikulumu međupredmetne teme GOO. Autori istraživanja zaključuju kako je GOO izgubljen u vakuumu, kako provedba nije sustavna i koordinirana te da ovisi o osobnoj motivaciji svakog pojedinog učitelja (Kovačić, Baketa i Bajkuša, 2023). Time se pokazalo da je manji problem sam status GOO kao međupredmetne teme. Uostalom, kako je navedeno ranije, i mnoge druge europske zemlje koriste ovaj model. Hrvatska ima konkretan problem što uključivanje određenih područja kao međupredmetne teme zahtijeva puno snažniju koordinaciju, stručno usavršavanje, materijale za nastavu i podršku u kvalitetnom provođenju. Toga svega na najvišim razinama obrazovnog sustava u Hrvatskoj nema, ili ima u malim tragovima.

GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE - „RIJEČKI“ MODEL

Grad Rijeka započinje svoj model za osnovne škole u školskoj godini 2016/2017. Možda nije slučajno što je upravo tih godina na nacionalnoj razini nastupila kriza identiteta i zastoj implementacije GOO, stanje koje se zadržalo do danas. Provođa se kao izvannastavna aktivnost u trajanju od dva sata tjedno.

Njihov model je do danas implementiran u više jedinica lokalne i regionalne samouprave od kojih možemo nabrojati: Međimurska županija i Grad Čakovec, Pula, Pazin, Umag, Labin, Poreč, Rovinj, Sisak, Osijek, Opatija, Vrbovec i Križevci, Istarska županija, Primorsko-goranska županija i Krapinsko-zagorska županija te Osnovna škola Ludina iz Velike Ludine (Pažur, 2023).

Jedan od razloga raširenosti je i značajna podrška koju se dobije ako se želi primjenjivati njihov model. Na stranicama grada Rijeke dostupni su priručnici za

poučavanje GOO za učenike 5. i 6. razreda, odnosno 7. i 8. razreda osnovne škole. Dodatno su tu materijali kao što su *Smjernice za provođenje programa i korištenje priručnika za učitelje*. Tu su definirani obrazovni ishodi, građanske vještine i vrijednosti te opis i struktura aktivnosti za učenike.

Kao podrška učiteljima koji provode GOO prema ovom modelu tiskan je 2021. godine priručnik *Učenik građanin - Zbirka prijedloga nastavnih priprema uz Priručnik za Građanski odgoj i obrazovanje*. Radi se zapravo o materijalu koji je proizašao iz iskustva samih učitelja i učiteljica koji su u do tada proteklih pet godina provodili GOO. Njihovi najbolji primjeri okupljeni su u ovom priručniku kroz 30 tema i 39 konkretnih primjera za poučavanje. Neki od primjera za poučavanje su „Svatko ima pravo biti biran“, „Društvene mreže i nasilje preko interneta, tzv. cyberbullying“ ili „Činim dobro u svojoj zajednici“. Prisutne su i teme koje se zbog političke polarizacije u našem društvu mogu smatrati više izazovnim kao što su „Rodni stereotipi“ ili „Stereotipi svuda oko nas“.

Možemo navesti primjer teme „Moje predrasude“ koja su predviđene za trajanje 5 školskih sati s ciljem da učenik osvijesti vlastite predrasude i razvije vještine kritičkog razmišljanja. Predstavljene su aktivnosti za svih pet sati s opisom predavanja, vježbi, igra, rada u malim grupama i radionica, od čega možemo istaknuti vježbu gdje si učenici lijepe na čelo najčešće etikete te se ponašaju u skladu s njima i razumijevaju što stoji iza njih i kakve osjećaje određena etiketa koju netko dobije izaziva. Nakon toga ispisuju na mapu najčešće predrasude za neke skupine u društvu te vode raspravu o tim predrasudama.

Dodatno je tiskan i priručnik za 7. i 8. razrede *Učenici građani: informirani, aktivni i odgovorni. Priručnik za Građanski odgoj i obrazovanje* (Golob i Pašić, 2018). Ovdje je predstavljeno ukupno 30 tema. Svaka je predstavljena zasebno i svako poglavlje se

sastoji od kratkog opisa teme, dijela s glavnim pojmovima i prijedlozima za aktivnosti. Ovdje predstavljamo dvije teme.

Tema „Kako volim domovinu“ ističe kao glavne pojmove: domoljublje ili patriotizam, nacionalizam, šovinizam, antifašizam. Jedna od aktivnosti koje se predlaže navodi kao mogućnost uklanjanje natpisa govora mržnje.

Tema „Život na ulici“ upoznaje učenike s problemom beskućništva. Pojmovi koje pokriva poglavlje su: društvena isključenost, društveno osjetljivi položaj, društvena pravda, nepovoljne životne okolnosti i pravo na dostojanstveni život. Predlaže se da učenici prvo pretraže i dokumentiraju istraženo o ovoj temi, nakon toga naprave mapu društvene isključenosti i komuniciraju o temi s drugima učenicima, istraže na koji način se njihova lokalna zajednica odnosi prema beskućnicima te na kraju predlože akcije.

Riječki model je najduže provođen model, te samim time i najviše praćen. Ne provodi se niti deset godina, ali je do sada dva puta provođeno vrednovanje.

Prva je rađena za školsku godinu 2016/2017., a postupak su vodile znanstvenice s Odsjeka za pedagogiju, Filozofskog fakulteta, Sveučilišta u Rijeci. Istraživanje je provođeno na učenicima koji su pohađali GOO, njihovim roditeljima i učiteljima, a kao kontrolna grupa sudjelovali su učenici koji nisu pohađali nastavu GOO-a i njihovi roditelji.

Od dobivenih podataka istraživanja nad učenicima vrijedi istaknuti kako je :

- 88,2% samostalno odlučilo upisati GOO
- 11,8% nije planiralo upisati, ali su ih roditelji potaknuli
- 80% upisalo jer su željeli naučiti kako biti bolji građanin

- 68,4% upisalo jer žele sudjelovati u poboljšanju društva
- 96,1% jako zadovoljno temama koje su obrađivali
- 97,4% smatra da su usvojeni sadržaji jako korisni u svakodnevnom životu
- 96,1% se sviđaju metode i oblici rada obrade gradiva
- 89,3% smatra kako je atmosfera ugodnija nego na ostalim satovima, osjećaju se opušteno i sigurno izraziti svoje mišljenje
- 75% učenika redovito priča s roditeljima o tome što su radili na GOO
- 82,9% planira upisati GOO sljedeće godine
- žele veću satnicu i više terenske nastave (posjete institucijama i organizacijama) (Ćulum 2018).

Anketirane učiteljice koje su provodile GOO su posebno istaknule vrijednost materijala za poučavanje koji su im dostupni.

Istraživanje je pokazalo kako su učiteljice koje su sudjelovale u provedbi GOO-a iznimno zadovoljne kvalitetom stručnog usavršavanja.

Drugo istraživanje je bilo longitudinalno i to za školske godine 2018./2019. i 2019./2020., a provele su ga znanstvenice Centra za primijenjenu psihologiju, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

Ovdje su bile iste grupe aktera ispitivane kao i u ranijoj evaluaciji s tim da je dodana još skupina ravnatelja. Ukupno je kroz dva ciklusa mjerenja ispitano 816 učenika 5. razreda i 806 učenika 6. razreda koji su pohađali GOO te 21 ravnatelj i 19 učitelja. Rezultati su pokazali kako učenici koji su pohađali GOO kao izvannastavnu aktivnost iznimno zadovoljni s temama koje su radili u okviru GOO te kako imaju značajno više

rezultate na testu znanja od onih koji nisu pohađali. Ishodi su vidljivi i u polju vještina i stavova koje su razvili.

Ovdje su rezultati pokazali kako učenici:

→ u većini slučajeva odabiru pohađati nastavu iz GOO zato što žele iskusiti nešto drugačije (70%), kako bi naučili biti bolji građani (66%) te zato što im se čini da se obrađuju zanimljive teme (62%).

→ vrlo su zadovoljni nastavom iz GOO-a (prosječna ocjena 4.53/5) te veliki broj učenika ima želju ili namjeru pohađati GOO i u sljedećoj školskoj godini.

→ Osobno iskustvo učenika nakon sudjelovanja u programu GOO jako je pozitivno. Preko 74% učenika smatra da se nakon GOO-a može zauzeti za sebe bez da povrijedi drugu osobu, oko 79% učenika se slaže da nakon GOO može lakše reći „ne“ ako u nečemu ne želi sudjelovati, oko 67% učenika slaže se da se nakon GOO-a može lakše uživjeti u poziciju druge osobe te se oko 75% učenika slaže da nakon GOO-a može lakše izreći ono što misli (Maglica i sur. 2021).

Ono što je posebno bitno kako su na „testu znanja u početnom mjerenju obje grupe učenika (oni koji pohađaju i oni koji ne pohađaju GOO) imaju podjednake rezultate, međutim, u završnom mjerenju učenici koji pohađaju nastavu GOO-a imaju značajno više rezultate od učenika koji ju ne pohađaju“ (Maglica i sur., 2021: 8).

Slični zaključak navodi se i u publikaciji *Rekonstrukcija građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj – koncept, institucije i prakse* (2016) gdje su prezentirani rezultati velikog istraživanja 2016. na uzorku od 1974 učenika. Ovdje se uspoređivalo znanje i zadovoljstvo između učenika koji su pohađali GOO kao zasebni predmet i onih koji su ga dobili kroz međupredmetnu temu. Rezultati su pokazali kako usvajanje znanja iz područja GOO kao zasebnog predmeta daje snažniji osjećaj škole kao demokratskog prostora i mjesta za učenje i razvoj djece i mladih, boljeg odnosa

između učitelja i učenika te osnažuje osjećaj učenika za sudjelovanje u odlučivanju. Dodatno učenici koji su pohađali GOO kao zaseban predmet ističu kako su zbog sadržaja, načina poučavanja i metodologije počeli se više informirati o svojoj lokalnoj zajednici i počeli više težiti mirnom i nenasilnom rješavanju sukoba (Pažur, 2016).

Ove razlike su vrlo zorno prikazane i u izvještaju *Analiza različitih pristupa kvalitetnom uvođenju građanskog odgoja i obrazovanja u formalni odgojno-obrazovni sustav* (2023) autorice Monike Pažur. Prikaz njene analize usporedbe različitih elemenata GOO-a s obzirom na način provedbe prikazujemo na sljedećoj tablici:

	Nacionalna razina	Lokalna razina (Riječki model)
Kurikulum i smjernice za provedbu	Kurikulum provedbe kao međupredmetna tema; Nema daljnjih uputa za provedbu	Postoje smjernice za provođenja programa i korištenje priručnika
Pripremljenost učitelja	Polovica učitelja osjeća se osrednje pripremljeno, a njih još jedna trećina nepripremljeno. Pripremljenost se razlikuje ovisno o temama.	Osjećaju se pripremljeno za provedbu GOO-a sukladno smjernicama.
Materijali za provedbu	Ne postoje.	Dostupni priručnici za učenike i materijali za učitelje.
Vrednovanje	Ne postoji.	Provedeno. Rezultati dostupni javnosti.
Ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda	Nizak stupanj ostvarenosti odgojno-obrazovnih ishoda. Niska razina znanja i razumijevanja ključnih pojmova. Usporen proces demokratizacije škola.	Ishodi se ostvaruju i na razini znanja i razumijevanja, i na razini vještina i stavova.

Zadovoljstvo učenika	Nezainteresirani za provedbu GOO-a. Ne prepoznaju da je GOO dio drugih predmeta.	Učenici su zadovoljni nastavom, temama, načinom izvođenja te žele nastaviti s programom i sljedeće godine.
Motivacija i zadovoljstvo učitelja	Većinom nezainteresirani za GOO, osim manjine uglavnom motivirane intrinzičnim motivima i osjećajem osobne odgovornosti.	Viša, jer vide ostvarenost ishoda te imaju materijale koji im pomažu u provedbi.

ŠKOLA I ZAJEDNICA (ŠiZ)

Predmet Škola i zajednica (ŠiZ) je izradila grupa stručnjaka u obrazovanju okupljena oko Sveučilišta u Rijeci, Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu i Prve riječke hrvatske gimnazije u Rijeci koja je bila lokacija pilot programa. Kurikulum je predstavljen nakon dvogodišnjeg rada 2021. godine u Rijeci. ŠiZ je kurikulum namijenjen obrazovanju za građanski odgoj i obrazovanje u srednjim školama za učenike 2. i 3. razreda gimnazijskih škola, odnosno 2. razreda strukovnih škola ako im obrazovni ciklus traje tri godine. Izbjegava se pohađanje završnog razreda srednjoškolskog obrazovanja zbog opterećenosti učenika i usmjerenosti na daljnje obrazovanje, premda su mnoge učeničke grupe nakon prve godine pohađanja ŠiZ-a istaknule kako imaju interes pohađati predmet i u svojoj završnoj godini.

Provodi se kao fakultativni predmet u 70 sati trajanja tijekom nastavne godine. Nakon eksperimentalne faze u riječkoj gimnaziji, u školskoj godini 2022./2023. predmet se počinje primjenjivati u srednjim školama Primorsko-goranske županije,

Krapinske županije i Grada Zagreba. U trenutku pisanja elaborata započeo je proces edukacije zainteresiranih učitelja i učiteljica s područja Istarske županije.

U kurikulumu se ističe kako se ŠiZ nadovezuje na međupredmetnu temu GOO, brojne ishode u predmetima iz društveno-humanističkih područja te projekte koji se provode u školama kao što je „Projekt građanin“.

Kreće se od tri glavne domene koje određuju predmet Škola i zajednica, a to su: povezanost, djelovanje i dobrobit. Vrijedi istaknuti kako se radi o istim domenama koje su istaknute u međupredmetnoj temi Održivi razvoj (NN7/2019).

Ovdje domena Povezanost „podrazumijeva da smo kao osobe jedinstveni i da su nam zagarantirana sva naša osobna i ljudska prava te da su ona povezana s poštovanjem i prihvaćanjem jedinstvenosti i osobnih i ljudskih prava drugih osoba“. Cilj je osvijestiti važnost povezanost s vršnjacima i lokalnom zajednicom u uvažavanju i poštovanju raznolikosti, ali i povezanosti sa samim sobom kroz razvoj samopoštovanja i pozitivnih emocijama prema sebi. Potiče se osviještenost povezanosti i s našim planetom, s činjenicom da smo dio svjetskih ekosustava i kao najnaprednija vrsta imamo odgovornost za održivo ponašanje.

Domena Djelovanje potiče aktivan odnos prema problemima u lokalnoj zajednici i društvu te sudjelovanje u njihovom rješavanju kroz inovativna rješenja i suradnju.

Domenom Dobrobit teži se postizanju osobne i društvene dobrobiti. Učenik je u stanju razviti se u fizičku i psihički zdravu mladu osobu te imati sposobnost izražavanja svojih stavova. Ova domena ide prema razumijevanju ostvarenja dobrobiti kroz kvalitetne odnose u zajednici i osviještenu povezanost iz ranije domene. Dodatno se ističe kako ne postoji dobrobit u društvu bez dobrog odnosa prema prirodnim resursima i drugih živih bića.

Tri domene se vežu 11 tematskih cjelina kroz koje se provodi nastava u predmetu Škola i zajednica. Tih 11 tema su: kultura i mediji, fizička aktivnost i sport, zdravlje, demokracija i civilno društvo, generacije, urbanizam i stanovanje, osobne slobode i ljudska prava, migracije, ekonomija i okoliš. Svih 11 tema su objašnjene u kurikulumu. Na slici je prikazan odnos domena i tematskih cjelina.

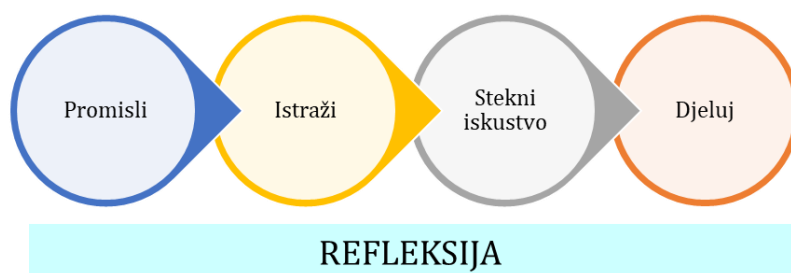
Razumijevanje domena i njihovo povezivanje kroz jednu ili više tematskih cjelina ima za cilj da učenici rade zajedno na određivanju problema u njihovoj zajednici te kroz procese istraživanja i osobnog iskustva predlažu moguća rješenja tih problema u zajednici.

U navedenom cilju kurikuluma nalazi se i njegova inovativnost u poučavanju građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, a to je sam proces poučavanja i učenja. Proces ima svoj slijed od pet koraka koje treba pratiti u nastavnom procesu.

Nastava počinje s fazom Promisli gdje učenici razgovaraju o pojavama u zajednici i društvu koje smatraju da su bitni za njih. Kroz fazu dogovora i participativnog

odlučivanja odabiru jednu od tih pojava i smještaju je u tematske cjeline. U ovom djelu sagledavaju različite pristupe za odabranu pojavu ili problem. Sljedeća faza se zove Istraži i tu učenici provode osnovne istraživačke metode na pojavu ili problem koji su odabrali da će biti temelj njihovog ŠiZ-a te školske godine. Učenici dobivaju dodatnu edukaciju iz ovog područja ako im je potrebno te provode osnovne istraživačke metoda u opsegu koji im je primjeren. Nakon istraživanja slijedi faza Stekni iskustvo gdje učenici odlaze na mjesta, odnosno konkretne prostore koji su važni za doživljaj njihovog problema ili pojave. Tu se učenici upoznaju i s konkretnim akterima bitnima za pojavu ili problem koji su odabrali. Time se dolazi do posljednje faze Djeluj u kojoj učenici na osnovu istraživanja i dobivenog iskustva predlažu moguća rješenja odabranog problema ili pojave. S obzirom na predstavljene faze nameće se povezanost, odnosno nadogradnja ŠiZ-a u odnosu na predmet Projekt građanin.

Tijekom cijelog nastavnog procesa koristi se peta, možemo reći horizontalna faza Refleksija kroz koju se nakon svake ranije navedene faze radi evaluacija i refleksija o naučenome, dobivenom iskustvu i svim bitnim procesima koji dolaze u pojedinim fazama. Nastavni proces s fazama je prikazan na sljedećoj slici.

Nakon uspješno provedenih faza od učenika se očekuje da će biti u stanju:

- „usvojiti i razviti znanja, vještine i stavove potrebne za aktivno djelovanje u zajednici s ciljem osobne i društvene dobrobiti

- biti sposobni prepoznati pojave i probleme u svojoj zajednici i kritički promišljati njihove uzroke i posljedice
- primijeniti osnove znanstveno istraživačkog pristupa s ciljem osmišljavanja i razrade rješenja prepoznatih pojava i problema u zajednici
- razviti spremnost za aktivno, odgovorno i inovativno djelovanje s ciljem pozitivnih i održivih društvenih promjena u svojim zajednicama temeljeno na kulturi mira i nenasilja, poštivanju demokratskih i ljudskih prava te razumijevanju političkih procesa i procesa donošenja odluka
- razviti socijalne i komunikacijske vještine, sposobnost empatije, solidarnosti i pripadnosti te uvažavanja i prihvaćanja različitosti potrebnih za odgovorno ponašanje prema sebi i drugima u zajednici.“ (ŠiZ, 2021: 6).

U kurikulumu su navedeni odgojno-obrazovni ishodi koji su povezani s fazama u procesu poučavanja i učenja, metode poučavanja koje očekuju primjenu projektnog i istraživačkog, suradničkog i iskustvenog učenja. Razvija se kritičko razmišljanje i učenje te usmjerenost na rješavanje problema te vođenja refleksija. Autori kurikuluma ističu kako ulogu učitelja vide kao moderatora.

Na kraju kurikuluma predstavljen je i način vrednovanja i ocjenjivanja s tendencijom da se fokus stavi na učenikovu odgovornost, samostalnost i samoinicijativnost te komunikaciju i suradnju. Velika pomoć za učitelje je kurikularna matrica gdje je kroz kalendarsku školsku godinu predstavljen okvirni broj sati za svaku dionicu te su pojašnjenje sve aktivnosti za provođenje i praćenje nastave. Također je učiteljima na raspolaganju matrica za praćenje vrednovanja i ocjenjivanje učenika. Učitelji koji žele voditi ŠiZ moraju proći trening u trajanju od dva vikenda. Na treninzima prolaze kroz sve faze kurikuluma i dobivaju stručne materijale koji će im kasnije biti na korist tijekom provođenja nastave. Dodatno tijekom provođenja nastave imaju susrete s mentorima koji su kreirali ŠiZ te imaju mogućnost sudjelovati na konzultacijskim susretima sa svim učiteljima koji provode ŠiZ u njihovoj lokalnoj zajednici kako bi

razmijeni iskustva i na vrijeme uvidjeli moguće situacije na koje treba reagirati. Za provođenje programa i aktivnosti svaka ŠiZ grupa dobije 700 eura od nadležnog ureda regionalne samouprave.

Pred kraj prve školske godine provođenja ŠiZ-a provedena je evaluacija s učenicima koji su pohađali predmet. Ukupno je odgovore dalo 496 učenika. Izdvojit ćemo neke od najvažnijih stavova:

- O načinima rješavanja problema u zajednici izrazito je zadovoljno 66,1% učenika, a uglavnom zadovoljno 27,7% što je zajedno 93,8%
- Suradnjom s drugim učenicima izrazito je zadovoljno 64,5% učenika, a uglavnom zadovoljno 25,3%, što je zajedno 89,8%
- Suradnjom s institucijama u zajednici izrazito je zadovoljno 48,8% učenika, a uglavnom zadovoljno 37,0%, što je zajedno 85,8%
- Za tvrdnju Pokušavam shvatiti različita, ponekad i suprotstavljena mišljenja o pojavama i problemima u našoj zajednici 49,7% učenika smatra kako se u potpunosti odnosi na njih, a 40,3% smatra da se uglavnom odnosi na njih što je zajedno 90,0%
- Za tvrdnju Mislim da je moja odgovornost biti aktivno uključen/a u rješavanje problema u zajednici, 47,1% učenika smatra kako se u potpunosti odnosi na njih, a 38,9% smatra da se uglavnom odnosi na njih što je zajedno 86,0%
- Za tvrdnju Želim se uključiti u programe i aktivnosti koje imaju za cilj unaprijediti život u našoj zajednici, 46,9% učenika smatra kako se u potpunosti odnosi na njih, a 32,1% smatra da se uglavnom odnosi na njih što je zajedno 78,0%
- Za tvrdnju Mislim da mogu učiniti neku razliku u mojoj zajednici, 38,5% učenika smatra kako se u potpunosti odnosi na njih, a 37,1% smatra da se uglavnom odnosi na njih što je zajedno 75,6%

U djelu evaluacije učenici su sami trebali procijeniti koliko uspješno provesti neke radnje koje su bile vezane za kurikulum

- U razgovoru otvoreno zagovarati ideje i vrijednosti za koje se zalažeš, 53,6% učenika je uvjereno da može u potpunosti, a 33,6% je uglavnom uvjerena da može, što je zajedno 87,2%
- Uspješno provesti jednostavno istraživanje o pojavama i problemima u zajednici, 48,6% učenika je uvjereno da može u potpunosti, a 37,5% je uglavnom uvjerena da može, što je zajedno 86,1%
- Osmisliti pristup rješavanja nekog problema u zajednici, 47,6% učenika je uvjereno da može u potpunosti, a 38,2% je uglavnom uvjerena da može, što je zajedno 85,8%
- Sudjelovati u pronalaženju kompromisnih rješenja s ljudima koji imaju drugačije viđenje problema, 46,9% učenika je uvjereno da može u potpunosti, a 38,4% je uglavnom uvjerena da može, što je zajedno 85,3%
- Ponovno bi sigurno upisalo ŠiZ 42,8% učenika, a vjerojatno da 28,7% što je zajedno 71,5%
- Svojim kolegama iz škole bi vrlo vjerojatno preporučilo ŠiZ 52,2% učenika, a uglavnom vjerojatno 30,4% učenika, što je zajedno 82,6%.

U školskoj godini 2023/2024., ŠiZ se provodi u 74 srednje škole na području ranije navedenih županija i Grada Zagreba. Provodi ga 106 učitelja i pohađa 1635 učenika.

Može se reći kako s obzirom na svoju strukturu i ključne faze u poučavanju te metodama poučavanja, ŠiZ direktno rješava neke od preporuka koje su navedene kao ključne za veći uspjeh GOO u evaluacijskom izvještaju *(Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja: objedinjeni izvještaj o učincima eksperimentalne provedbe kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja u 12 osnovnih i srednjih škola (2012./2013.)* (Spajić-Vrkaš, i sur., 2015). Tu se kao ključno za razvoj na institucionalnoj razini GOO-a ističe

potreba „nastave GOO-a više povezati sa svakodnevnim životom učenika i s učenicima“ te „učiniti GOO instrumentom razvoja škole kao demokratske zajednice učenja“. Kroz ŠiZ učenici sami biraju pojave ili probleme iz svoje okoline ili one koji ih iznimno zanimaju i čine njihovu svakodnevnicu te demokratizira učenje i nastavu u školama približavajući iz zajednici i društvu.

ZAJEDNICA AKTIVNIH GRAĐANA - ZAG

Paralelno s uvođenjem ŠiZ-a kao fakultativnog predmeta u srednjim školama, Grad Zagreb uveo je i program ZaG – Zajednica aktivnih građana kao kurikulum izvannastavne aktivnosti poučavanja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole. Edukaciju za učitelje i učiteljice provode organizacije okupljene u GOOD inicijativu.

Provodi se kao izvannastavna aktivnost u predviđenom trajanju od 70 sati u školskoj godini, a provođenje je prihvaćeno na skupštini Grada Zagreba u lipnju 2020. godini. U kurikulumu se ističe kako prepoznaju „postojanje međupredmetne teme GOO, ali i potrebu za dodatnim sadržajima i aktivnostima u ovom području“ (2022: 2).

Cilj ZAG-a je priprema i osnaživanje učenika za aktivno i odgovorno djelovanje u demokratskoj zajednici. Tri su oblika djelovanja koja se kroz ZAG žele potaknuti:

- osobno odgovorno djelovanje u zajednici (primjer „poštenog“ građana, koji pomaže, koji je solidaran)
- angažiran građanin (aktivan u društvenim i političkim procesima)
- građanin usmjeren na transformaciju zajednice (teži pravednosti, održivosti i brižnosti dok se kritički odnosi prema društvenim, političkim i ekonomskim strukturama, orijentiran je na uzrok problema).

Kompetencije koje se namjeravaju razviti su: znanje i kritičko razumijevanje zajednica u kojima se djeluje; kognitivne, komunikacijske i socijalne vještine (slušanje, sklonost suradnji, rješavanje sukoba, kritičko i analitičko mišljenje); te osjetljivost na probleme u zajednici i spremnost osobnog uključivanja u rješavanje problema.

ZAG je zamišljen da se provodi u osnovnim i srednjim školama, pri čemu treba istaknuti kako je ZAG više primljen u osnovnim školama, a ranije opisan ŠiZ u srednjim školama.

Kurikulum ima četiri cilja koja želi ostvariti:

1. Ojačati interes za zbivanja u zajednici (prepoznavanje i istraživanje problema u zajednici te odlučivanje u kojim aktivnostima želi sudjelovati)
2. Razviti pozitivne stavove o odgovornosti svakog člana za dobrobit zajednice (razumijevanje da su dio zajednice i sudjelovanje u rješavanju problema u zajednici, poticanje rasprave i razmjene mišljenja)
3. Osvijestiti važnost temeljnih demokratskih vrijednosti te potaknuti djelovanje u skladu s njima (razumijevanje vrijednosti mira i nenasilja, ljudskih prava i sloboda, tolerancije i drugih vrijednosti koje osnažuju demokraciju, razumijevanje što donosi djelovanje u skladu s tim vrijednostima ili u suprotnosti)
4. Razviti kritičko razumijevanje društvenih, ekonomskih i političkih procesa te oblika uključenosti u donošenje odluka u zajednici (analiziranje društvenih, ekonomskih i političkih procesa u zajednici, razumijevanje oblika i procedura demokratskog odlučivanja u zajednici)
5. Razviti vještine i stavove potrebne za brižan odnos prema drugima i odgovorno djelovanje u zajednici (osmišljavanje aktivnosti koje su potaknute solidarnošću i empatijom)

Nastava se provodi tako da prati sadržaje iz pet ključnih tema:

- ljudska prava i slobode;
- odlučivanje i važnost djelovanja u demokraciji;
- javno dobro, društvene karakteristike i akteri u zajednici;
- zajednice različitih i;
- zajednice u kontekstu održivosti.

U kurikulumu su opisane metode učenja i poučavanja (suradničko učenje, istraživački pristup, metode simulacije i igranja uloga, akcijske metode) te je opisano praćenje i vrednovanje nastave.

Projekti koje su provodili učenici prezentiraju se na Smotri građanskog odgoja Grada Zagreba – Zajednica aktivnih građana (ZAG) krajem školske godine. U školskoj godini 2023/2024., ZAG se provodio u 51 školi s više od 1100 učenika i učenica te 70 učitelja i učiteljica.

Premda novi kurikulum ZAG je već prošao kroz jednu rundu evaluacije koju su provele znanstvenice Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci u proljeće 2023. godine. U istraživanju su sudjelovali nastavnici (43 ispitanika), ravnatelji (27 ispitanika) i učenici (389 učenika) koji su sudjelovali u provedbi ZAG-a.

Rezultati za nastavnike pokazuju:

- kako su nastavnici uglavnom zadovoljni sa sadržajem programa
- na odabir pojedinih sadržaja najviše je utjecao interes učenika
- edukacije za pripremu provođenja ZAG-a su ih uglavnom ili u potpunosti pripremili za provođenje nastave

U dijelu istraživanja koji se odnosio na stavove i zadovoljstvo ravnatelja škola rezultati su sljedeći:

- najveći broj ravnatelja odlučio je uključiti svoje škole u provođenje ZAG-a radi potrebe razvoja građanskih kompetencija kod učenika

- također važan motiv je bio interes učenika, učitelja i roditelja
- smatraju u najvećoj mjeri kako je provođenje ZAG-a doprinijelo osnaživanju interesa učenika za život i događaje u njihovoj lokalnoj zajednici te razvoju temeljnih demokratskih vrijednosti
- svi ispitivani ravnatelji su istaknuli kako bi preporučili svojim kolegama uvođenje ZAG-a kao izvannastavne aktivnosti

Učenici su isticali sljedeće stavove u evaluaciji ZAG-a:

- nešto više od polovice (58,1%) ih je odlučilo pohađati ZAG kako bi naučili nešto što ne uče na obaveznim predmetima u ZAG i jer su ih zanimale konkretne teme kojima su se bavili (54,7%).
- izrazili su visoku razinu zadovoljstva sadržajem s kojim su se bavili
- većina ih se slaže kako su imali podršku od učitelja te su bili poticani na interaktivan rad i izražavanje svog mišljenja
- pozitivnim ocjenjuju što su sudjelovali u odabiru problema, a i što su sudjelovali u njegovom rješavanju
- nisu osjećali preopterećenost zbog sudjelovanja na ZAG-u
- smatraju da je sudjelovanju na ZAG-u bilo zanimljivije i da su naučili više nego su očekivali i da su stekli znanja i vještine koje će im biti korisne za ubuduće u životu
- većina bi preporučila ZAG svojim prijateljima i kolegama
- smatraju da zahvaljujući ZAG-u mogu više doprinijeti svojoj lokalnoj zajednici i pokazuju veći interes za sudjelovanje u aktivnostima svoje zajednice
- ističu da zbog naučenog i iskustva u ZAG-u više nego prije promišljaju o ljudskim pravima
- njih 88% istaknulo je kako namjerava ponovno pohađati ZAG (Kovač, Ledić i Vukelić, 2023).

Osnovne škole u gradu Varaždinu rade od 2021. godine prema dva udžbenika:

Aktivno građanstvo i participacija u zajednici (2021) (drugi ciklus) autorice Rosane Štrociger koji su namijenjeni 3., 4. i 5. razredima te *Aktivno građanstvo i participacija u zajednici* (2021) (treći ciklus) autora Berislava Njegovca za 6., 7., i 8. razred.

Udžbenici su usklađeni s međupredmetnim temama proizašlih iz Cjelovite kurikularne reforme te se navodi povezanost sa svih sedam tema: građanski odgoj i obrazovanje, održivi razvoj, učiti kako učiti, uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije, osobni i socijalni razvoj, zdravlje i poduzetništvo. Provođi se kao izvannastavna aktivnost, a s obzirom na to da je integriran unutar područja međupredmetnih tema satnica se prilagođava i nije uvijek i za sve razrede ista.

Ono što je zanimljivo u udžbeniku za drugi ciklus, znači za mlađe uzraste je izrazita lokaliziranost primjera u mnogim temama koje se poučavaju i udžbeniku. Tako se primjerice teme kao što su volontiranje, zaštita okoliša, sport ili kultura predstavljaju s konkretnim primjerima iz Varaždina i okolice. Ukupno je predstavljeno 11 tema za poučavanje. Dajemo ovdje primjer teme Zajednicu čine pojedinci sa svim sličnostima i razlikama za drugi ciklus (3., 4., i 5. razred). Tema započinje promišljanjem i raspravom o sličnostima i razlikama između stanovnika lokalne zajednice te potrebe za međusobnim uvažavanjem. Nakon toga se učenici upuštaju u istraživanje prisutnosti osjećaja diskriminacije u njihovoj školi zbog različitosti, istražuje se stanje i podaci na razini Hrvatske te traga za ljudima koji su posvetili svoj život borbi za uvažavanjem razlika i poštivanjem svih ljudi. Nakon toga učenici trebaju predložiti aktivnosti za veće uvažavanje i poštivanje između učenika u školi i u lokalnoj zajednici

te navesti primjer dobre prakse. Na kraju su napisane upute za rad na ovoj temi i glavna poanta, glavni zaključak navedene teme.

Udžbenik za starije uzraste osnovne škole je drugačije strukturiran i on prati šest dimenzija GOO-a koji su definirane i prihvaćene još u kurikulumu iz 2012. godine te kasnije zagovarane od strane GOOD inicijative. Dodatno su u udžbeniku obrađene teme zdravlja te građanski odgoj i obrazovanje u praksi. Ukupno je obrađeno i predstavljeno 35 tema za poučavanje u trećem ciklusu osnovne škole.

Teme su pokrivene dovoljno široko i sveobuhvatno, ali s druge strane usmjerene na lokalni kontekst i mogućnost djelovanja učenika. Primjerice područje Međukulturna dimenzija govori o kulturnim identitetima i međukulturnom dijalogu, a pokriva teme za poučavanje: Različiti, ali ravnopravni, međukulturalno društvo: Međukulturalni dijalog: kad bi svi ljudi na svijetu; Sloboda vjeroispovijesti: bogatstvo različitosti; Tradicijska kultura našeg kraja; Znameniti ljudi moga grada: i oni su bili Varaždinci. Za svaku temu se navode ključni pojmovi, i glavna poruka potpoglavlja. Primjerice u slučaju teme Različiti, ali ravnopravni, međukulturalno društvo, ističe se potreba poštivanja svoje kulture, ali i poštivanja tuđi. Nakon toga se navode upute za istraživanje, primjerice vjerskih običaja ili blagdana manjina u učenikovoj lokalnoj zajednici.

Priča s GOO-om u Varaždinskoj županije započinje inicijativom Savjeta mladih Varaždinske županije 2019. godine koja je rezultirala osnivanjem Radne skupine za analizu kurikuluma. Nakon provedene analize i lokalnih izbora 2021. godine odlučuje se za možemo to nazvati projektnim pristupom GOO-u. Nastava i za osnovne i za srednje škole kojima je osnivač županija je također integrirana unutar kurikuluma međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje. Ovdje nema udžbenika ili materijala za poučavanje koje bi učitelji mogli koristiti, a koordinatori projektnih

aktivnosti iz škola koje su uključene u provedbu dobiju na početku školske godine edukaciju od županijskih stručnjaka o projektnom procesu i vođenju projekta.

Varaždinska županija na početku školske godine raspisuje poziv za dostavu projekata svim zainteresiranim školama. Primjerice u školskoj godini 2021./2022. prijavljeni su projekti iz 33 osnovne i 14 srednjih škola te su svi sakupljeni u brošuri „Građanski odgoj i obrazovanje u praksi“.

Kada oforme grupu na razini razreda, više razreda ili čitave škole, učenici bi sami trebali izabrati temu svog projekta. Iz razgovora s uključenim stručnjacima saznali smo kako proces odabira teme ili problema za projekt može trajati do Nove godine. Nakon toga do kraja školske godine kreće se s provođenjem odnosno s praktičnim radom na projektu. Sve škole koje su se prijavile dobivaju za ostvarenje projekta iznos od 1.400,00 eura.

Četveročlana komisija pregledava sva postignuća i projektna ostvarenja te se odabiru najbolje tri osnovne i tri srednje škole. Oni koji su odabrani kao najbolji dobivaju i dodatne nagrade i priznanja. Nagrade se dodjeljuju javno na županijskoj smotri s prisustvom najviših regionalnih dužnosnika. Primjerice u školskoj godini 2021./2022. kao jedna od nagrađenih projekata osnovnih škola je OŠ Tužno s projektom „Održivo, a domaće“ (voditelji projekta: Martina Herceg, Josip Puček, Štefanija Hudoletnjak i Vesna Kovačić). Tu su djeca razvijala znanja i vještine potrebnih za samostalno obavljanje jednostavnih poslova u kući od brige za domaćinstvo i urednost do kuhanja tradicionalnih domaćih jela i pripreme te konzerviranja hrane. Naučili su i o održivom odnosu o otpadu kroz radionice recikliranja i kompostiranja. U kategoriji srednjih škola jedan od nagrađenih projekata je bio projekt „Ne stigmatiziraj! Ne diskriminiraj“ Glazbene škole u Varaždinu (voditelj: Marina Sokol). Cilj projekta je bio kroz komunikaciju i pedagoške radionice osnažiti toleranciju i uključenost seksualnih manjina u društvo. Učenici sa svojim nastavnicima su izrazili želju raditi na

prosocijalnom ponašanju i pozitivnoj integraciji učenika neovisno o njihovom seksualnom opredjeljenju. Kako sami ističu „projektom se doprinijelo razvoju vještina i znanja koja doprinose osobnom razvoju te sprječavanju predrasuda, stereotipa i govora mržnje“ (Varaždinska županija, 2022: 42). Drugi projekti su također raznoliki, konkretni i usmjereni na praksu od projekta uređenja prostora oko škole, učenja o financijskoj pismenosti, očuvanju tradicijskih običaja, upoznavanju Hrvatske i regionalnih posebnosti do izgradnje senzornog parka ili čak okretišta za školski autobus.

GOOD Školica

Ranije spomenuta GOOD inicijativa koja okuplja organizacije civilnog društva s ciljem zagovaranja i podrške uvođenju GOO u obrazovni sustav, 2021. godine je pokrenula program Good školica. Premda se ne radi o klasičnom kurikulumu kao ranije predstavljeni modeli, spominjemo je ovdje jer se radi o programu za podršku i usavršavanja učitelja koji žele provoditi GOO po bilo kojem modelu. Učitelji sami biraju teme za koje im je potrebno usavršavanje te se na osnovu iskazanog interesa organizira online usavršavanje koje provode organizacije civilnog društva okupljene u GOOD inicijativu. Na internetskoj adresi <https://goo.hr/good-skolica/> predstavljena su do sada provedena usavršavanja, broj učitelja koji su sudjelovali na usavršavanju, osobe koje su vodile usavršavanje i teme koje su važne za konkretno usavršavanje. Primjerice za usavršavanje s naslovom „Coming out“ obrađene su teme: bilo koju tema koja pomaže u razvijanju inkluzivne i pozitivne školske sredine; Zaštita mentalnog zdravlja i socijalna prava lgbtq osoba, nešto u tom kontekstu; Konkretna strategije pomoći učenicima za proces coming outa; Više konkretnih primjera i akcija o tome što poduzeti i kako pružiti podršku pri outanju; Kako educirati učenike i

smanjivati predrasude kod učenika koji imaju homofobne ispade. Za usavršavanje s naslovom „Vijeća učenika: izazovi i prilike“, obrađene su teme: teme vezane uz dječju participaciju u školi i zajednici, rad Vijeća učenika – pravni okvir, aktivnosti, metode rada, teme vezano uz mentalno zdravlje i motivaciju, debatu i vođenje debatnih klubova. Ukupno je predstavljeno 20 stručnih usavršavanja na različite teme. Dodatno su dostupni u zasebnoj rubrici materijali i publikacije koji su raspoređeni prema šest glavnih dimenzija GOO te još dvije kategorije: općenito o GOO i ostali materijali. Ukupno je predstavljeno čak 146 materijala i publikacija.

5. ZAKLJUČAK

Gledajući vremensku lentu, građanski odgoj i obrazovanje je već dugo prisutan u obrazovnom sustavu Hrvatske. Gledajući institucionalni okvir i odnos, gotovo da ne postoji.

Postoje vrlo jasni temelji za njegovo uvođenje u Nacionalnom okvirnom kurikulumu, Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 152/14), te Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije koju je usvojila Vlada RH 2014. godine. Dio je međupredmetnih tema iz Cjelovite kurikularne reforme, kasnije degradirane u projekt nazvan „Škola za život“, a kurikulum je objavljen u Narodnim novinama i kao takav prihvaćen kao službeni dokument i okvir za poučavanje. Unatoč tome, kako ističu stručnjaci u području obrazovanja na stranicama nadležnih institucija informacije o GOO-u gotovo da ne postoje i moraju se tražiti „pod povećalom“ (Pažur, 2016). Usavršavanje i materijali za poučavanje su također prepušteni organizacijama civilnog društva i jedinicama lokalne samouprave koje podržavaju uvođenje GOO-a u obrazovni sustav.

Veliki problem je i politiziranje oko GOO-a i što je sama tema odavno izašla izvan okvira struke i aktera u obrazovanju, posebno samih učenika. U brojnim europskim državama bez obzira na promjene političkih vlasti i njihovih vrijednosnih opredjeljenja, provođenje GOO-a nije upitno. Dobar primjer za ovakav odnos je grad Osijek koji je preuzeo „riječki model“ u suradnji za poučavanje s lokalnim organizacijama civilnog društva. No, nakon par uspješnih sezona, novoizabrana vlast zaključuje da učenicima i mladima nije potrebno znanje i vještine iz kurikuluma GOO-a te smanjuju financijsku podršku za provođenje i cijeli dotadašnji trud i ulaganja nestaju. Iz razgovora s dobro upućenim akterima, danas se u Osijeku u svega par škola provodi neka vrsta

izvannastavne aktivnosti GOO-a, isključivo zbog dobre volje i zalaganja konkretnih učiteljica.

A koliko je zaista GOO potreban učenicima i mladima u Hrvatskoj pokazalo nam je i istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u 2021. godini (Baketa, Bovan, i Matić Bojić, 2021). Premda je u pojedinim područjima razina tolerancije porasla (primjerice u odnosu prema osobama koje su opredijeljene za istospolnu ljubav, slobodu medija, slobodu javnog govora, manja sklonost autoritarnim tendencijama, ravnopravnosti spolova), zaključak ističe kako je „ukupno političko znanje na cjelokupnom uzorku učenika razmjerno nisko (str. 59) posebno što se tiče poznavanja osnovnih političkih pojmova i ustavnog poretka. Prilično je niska razina političke participacije i povjerenja u politički sustav i pravosuđe. Stoga se poentira kako je to posljedica nedostatka „adekvatnog pomaka u razvoju i implementaciji građanskog odgoja i obrazovanja koji je trebao smanjiti identificirane razlike i povećati političku pismenost svih učenika završnih razreda srednjih škola u Hrvatskoj (str. 60).

Time se vraćamo na glavni problem teme elaborata a koji je detektiran još na početku razvoja građanske kompetencije u Hrvatskoj s zaključkom kako uzrok identificiranoj političkoj pasivnosti mladih „valja tražiti prije svega u društvenoj okolini, u kojoj neki akteri, procesi i odnosi destimuliraju politički angažman mladih“ (Ilišin, 2002: 190-191). Sličan nalaz nalazimo i u već spominjanom empirijskom istraživanju Provedba međupredmetne teme “Građanski odgoj i obrazovanje” u osnovnim i srednjim školama u Hrvatskoj: rezultati kvalitativnog istraživanja (Kovačić, Baketa i Bajkuša, 2023.).

Živimo u iznimno užurbanim vremenima, neki će reći vremenima višestrukih kriza ili vremenu plurikriza, gdje je mnogo kriza međusobno povezano, utječu jedni na druge ili su posljedice, a razumijevanje i rješavanje jedne zahtijeva razumijevanje i

rješavanje drugih. To utječe sve više na mlade osobe u našim društvima i trebalo bi nas sve zabrinuti da čak i u razvijenom dijelu svijetu imamo prvi put generaciju koja smatra da će im biti teže nego generaciji prije njih, posebno u životno važnim područjima (zaposlenje, osiguranje stambenog pitanja, sigurnost, klima i okoliš...). U takvoj situaciji je najgora, neodgovorna i neoprostiva stvar ostaviti mlade osobe bez obrazovanja koje im osnažuje građanske kompetencije i koje im pomaže da se izgrade kao zrele i samosvojne osobe, kao one koje se znaju zauzeti za sebe i poštovati drugoga i drugačija mišljenja, kao one koji su orijentirani na razumijevanje problema i na stav da znaju i mogu sudjelovati u njegovom rješavanju.

S obzirom na to da smo na nacionalnoj razini u svijetu tišine ili ignoriranja ove urgentne i nužne potrebe za obrazovanjem i razvojem građanskih kompetencija kod mladih u školama, ostaje nam poticati i graditi obrazovne modele na lokalnoj i regionalnoj razini. Jasno, stoje konstatacije iznesene na brojnim mjestima kako neće biti pravog razvoja građanskih kompetencija kod mladih dok se ne počne primjenjivati GOO na razini cijele države.

No, s obzirom na ranije istaknut trenutak plurikrize i utjecaja na mlade, nemamo vremena za čekanje i svaka inicijativa je dobrodošla. Uostalom, u trenutku skaliranja modela GOO-a na nacionalnu razinu, u trenutku kada će to postati dio obrazovnih politika na razini cijele države, kada će se provedbi pristupiti ozbiljno i odgovorno, bit će od koristi imati već testirane i vrednovane modele s lokalnih razina. Upravo modeli koje smo predstavili u elaboratu ili korisni edukativni programi kao što je GOOD školica mogu biti dobri preduvjeti, živi modeli za predanu i dosljednu podršku odozgo za provođenje GOO-a u osnovnim i srednjim školama.

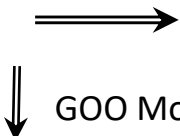
Ono što svakako može ohrabriti su gotovo jednoglasno izražavanje zadovoljstva u kroz proces vrednovanja, čak i neovisno o kojem je konkretnom modelu GOO-a riječ. Pri tome je važno istaknuti podršku i iskazano zadovoljstvo provedbom pojedinih

modela GOO-a među ravnateljima i učiteljima, ali posebno među učenicima koji svi žele ponoviti proces poučavanja i preporučili bi ih svojim kolegama. Unatoč tome što nastavnici i učenici ističu kako je jedan od najvećih izazova s provođenjem GOO-a bez obzira je li riječ o fakultativnom predmetu ili izvannastavnoj aktivnosti, ionako pretrpana satnica i opterećenost učenika, a posebno u školama s više smjena ili u objektima gdje je više škola.

Motivacija za ovakvim programom i kod učitelja i kod učenika te izražavano zadovoljstvo nakon pohađanja programa GOO-a najbolji je prikaz važnosti uključivanja predstavljenih modela u što je moguće više osnovnih i srednjih škola diljem Hrvatske. Upravo zbog djece i mladih, zbog njihove budućnosti u Hrvatskoj.

6. PREPORUKE ZA ŠIBENSKO-KNINSKU ŽUPANIJU

Izradili smo za potrebe elaborata komparativnu tablicu različitih modela GOO-a koje smo analizirali. Prikazujemo modele GOO-a u odnosu na karakteristike koje postoje u konkretnom primjeru ili ne: stručno usavršavanje, edukativni materijali/udžbenici, ocjenjivanje, evaluacija i/li vrednovanje.

KARAKTERISTIKE GOO Model	STRUČNO USAVRŠAVANJE	EDUKATIVNI MATERIJALI/ UDŽBENICI	OCJENJIVANJE	EVALUACIJA I/LI VREDNOVANJE
MPT GOO	-	-	-	+
Riječki model	+	+	-	+
ZAG	+	-	-	+
Grad Varaždin	-	+	-	-
ŠiZ	+	+	+	+
Varaždinska županija	-	-	-	-

Vidimo kako od svih karakteristika model MPT GOO ima jedino provedenu evaluaciju odnosno vrednovanje no problem je što dosadašnje evaluacije i/li vrednovanja ovog modela nisu pokazala njegov pozitivan utjecaj na znanje učenika o mnogim važnim temama bitnima za GOO, a posebno o onima iz političke dimenzije od koje sve počinje. Također nije zabilježen pozitivan utjecaj niti na osnaživanje učenika da izraze svoje stavove, da ih znaju argumentirati, ali da znaju i prihvatiti tuđe pa i one koji nisu posve ili nikako njima bliski. Zanimljiv model iz Varaždinske županije donosi kako smo predstavili zanimljive ideje i projekte koje vode učenici. Ali se radi o rizičnom modelu s obzirom na to da nema jasno postavljeno stručno usavršavanje, edukativne

materijale, a niti druge karakteristike. Kako izgleda, nemamo previše modela koji imaju ispunjenje barem tri, ako ne sve karakteristike. Prema komparativnoj analizi ispada da najviše koristi za osnovne škole daje „riječki model“, a za srednje škole predmet Škola i zajednica.

S obzirom na provedenu analizu modela GOO-a u Hrvatskoj, na nacionalnoj i lokalnoj razini, navodimo sljedeće preporuke za uvođenje GOO-a u škole Šibensko-kninske županije kojima je osnivač županija.

Generalne preporuke

Predstaviti rezultate elaborata zainteresiranim dionicima

Održati konzultacije i sastanke s ravnateljima škola i zainteresiranim učiteljima

Provjeriti kroz anketu ili vođenu raspravu s ravnateljima škola i učiteljima zainteresiranost da se provodi GOO u njihovim školama

Osigurati sredstva u proračunu za stručno usavršavanje i provođenje odabranog modela u što je uključena i dodatna satnica za konkretne učitelje

Organizirati stručno usavršavanje za učitelje

Pokrenuti eksperimentalno provođenje nekog od modela GOO-a

Model za osnovne škole

„Riječki model“ je najprisutniji i najrazvijeniji model GOO-a za osnovne škole. Stručno usavršavanje se već godinama koristi i unapređuje. Postoje edukativni materijali i provedeno je vrednovanje. Ova opcija je u tom smislu i najjednostavnija.

Nešto zahtjevniji odabir, što znači više sredstava i vremena bi značio izradu vlastitog kurikuluma kao što su napravili u Gradu Varaždinu s svojim lokaliziranim pristupom

ili gradu Zagrebu sa ZAG-om. Nadležni u Šibensko-kninskoj županiji trebaju odlučiti žele li uhodati program ili žele stvoriti nešto svoje sa svim posljedicama koje takva odluka donosi.

Model za srednje škole

Kurikulum Škola i zajednica (ŠiZ) je u primjeni već treću godinu te postoji stručno usavršavanje i mentorska pomoć za provođenje nastave. Druga opcija je primijeniti nešto slično kao u Varaždinskoj županiji, ali tu se radi o projektnoj nastavi bez evaluacije samog procesa i podrške učiteljima u provođenju.

7. LITERATURA

- Bajkuša, M.** (2016.) *Građanski odgoj i obrazovanje u prijedlogu Cjelovite kurikularne reforme: istraživačko izvješće s preporukama*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja, na <https://fso.hr/fso-publikacije/gradanski-odgoj-i-obrazovanje-u-prijedlogu-cjelovite-kurikularne-reforme-istrazivacko-izvjesce-s-preporukama/>
- Baketa, N. i Ćulum, B.** 2015. *Građanski odgoj i obrazovanje u kontekstu visokoškolskog obrazovanja: Politike, praksa i izazovi europskog i nacionalnog visokoškolskog prostora*, na https://goo.hr/wp-content/uploads/2015/11/2015_CulumBaketa_GOO_i_visoko_obrazovanje.pdf
- Baketa, N., Bovan, K. i Matić Bojić, J.** (2021). *Istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj - istraživački izvještaj za 2021. godinu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Ćulum, B.** (2018) *Građanski odgoj i obrazovanje - Rezultati evaluacije provedbe izborne izvannastavne aktivnosti u 2016/2017. šk. god.*, na <https://gradanskiodgoj.rijeka.hr/wp-content/uploads/2020/11/Prezentacija-dijela-rezultata-istra%C5%BEivanja-eksperimentalne-provedbe-Gra%C4%91anskog-odgoja-i-obrazovanja.pdf>
- Europska komisija / EACEA / Eurydice.** 2017. *Građanski odgoj i obrazovanje u školama u Europi - 2017. Izvješće Eurydicea*. Ured za publikacije Europske unije u Luksemburgu.
- Golob, L. i Pašić, M.** 2018. *Učenici građani: informirani, aktivni i odgovorni. Priručnik za Građanski odgoj i obrazovanje*, na <https://www.rijeka.hr/wp-content/uploads/2018/09/Priru%C4%8Dnik-U%C4%8Denici-gra%C4%91ani-informirani-aktivni-i-odgovorni.pdf>
- Ilišin, V.** 2002. *Mladi i politika*, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 155-202.
- Kovač, V., Ledić, J. i Vukelić, N.** 2023. *Evaluacijski izvještaj - Evaluacija pilot provedbe programa ZAG - građanski odgoj i obrazovanje kao izvannastavna aktivnost u školama u gradu Zagrebu u školskoj 2022./23. godini*, na https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/arhiva/odgoj_obrazovanje_spot/IZVJE%C5%A0TAJ_final.pdf
- Kovačić, M., N. Baketa i M. Bajkuša** (2023.) *Provedba međupredmetne teme "Građanski odgoj i obrazovanje" u osnovnim i srednjim školama u Hrvatskoj: rezultati kvalitativnog istraživanja*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.
- Maglica i sur.** (2021) *Evaluacija Građanskog odgoja i obrazovanja: Prikaz rezultata istraživanja za šk. god. 2018./2019. i 2019./2020.*, na <https://gradanskiodgoj.rijeka.hr/wp-content/uploads/2021/06/Prezentacija-longitudinalnog-istrazivanja-o-provedbi-Gradanskog-odgoja-i-obrazovanja.pdf>

NN 7/2019 (22.1.2019.) *Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Održivi razvoj za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*, na https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_152.html

NN 10/2019 (22.1.2019.) *Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*, na https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_217.html

Njegovac, B. 2021. *Aktivno građanstvo i participacija u zajednici za 6., 7., i 8. razred. (treći ciklus)*, na https://varazdin.hr/upload/2021/05/njegovec_aktivno_gradanstvo_i_participacija_u_zaje_609a66fa8ce00.pdf

Spajić-Vrkaš i sur. 2004. *Poučavati prava i slobode, Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo*, Zagreb, 2004.

Spajić-Vrkaš, V. i sur. 2014. *Eksperimentalna provedba kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja – zaključci i preporuke*, na https://goo.hr/wp-content/uploads/2014/04/Eksperimentalna-provedba_Zakljucci-i-Preporuke.pdf

Spajić-Vrkaš, V. i sur. 2015. *(Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja: objedinjeni izvještaj o učincima eksperimentalne provedbe kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja u 12 osnovnih i srednjih škola (2012./2013.)*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.

Pažur, M. (ur.) 2016. *Rekonstrukcija građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj - koncept, institucije i prakse*, na https://www.mmh.hr/uploads/publication/pdf/31/Rekonstrukcija_gra%C4%91anskog_odgoja_i_obrazovanja_u_Hrvatskoj_-_koncept__institucije__prakse.pdf

Pažur, M. 2017. *Pregled razvoja građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj od 1999. godine do danas*, Školski vjesnik : časopis za pedagoški teoriju i praksu, Vol. 66 No. 4., 2017. na <https://hrcak.srce.hr/193674>

Pažur, M. 2023. *Analiza različitih pristupa kvalitetnom uvođenju građanskog odgoja i obrazovanja u formalni odgojno-obrazovni sustav*, na <https://www.gong.hr/wp-content/uploads/2023/09/Analiza-razlicitih-pristupa-kvalitetnom-uvodenju-gradanskog-odgoja-i-obrazovanja-u-formalni-odgojno-obrazovni-sustav.pdf>

8. DODATAK

PRIKAZ PRIMJERA NASTAVNIH OČEKIVANJA I TEMA POUČAVANJA MODELA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

1. MEĐUPREDMETNA TEMA GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

1. ciklus (1. i 2. razred osnovne škole)

Domena A – Ljudska prava				
Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo A.1.1. Ponaša se u skladu s dječjim pravima u svakodnevnom životu.	Svojim riječima navodi dječja prava.	Primjenjuje dječja prava usvakodnevnom situacijama. Primjenjuje socijalnu osjetljivost, empatiju i uzajamno poštovanje u razredu.	Pridaje važnost dječjim pravima.	- poticati iznošenje stavova o dječjim pravima - poticati razvoj socijalnih vještina - obilježiti Dječji tjedan (sat razrednika, izvanučionička nastava) - organizirati kviz o dječjim pravima (mrežno) - obilježiti Međunarodni dan dječjih prava (integrirano)
goo A.1.2. Aktivno zastupa dječja prava.	Uz pomoć učitelja navodi primjere kršenja i načine zaštite dječjih prava u svakodnevnom situacijama.	Sudjeluje u razgovoru o dječjim pravima i daje prijedloge vezane uz zaštitu dječjih prava u svakodnevnom situacijama.	Zastupa jednaka prava za svako dijete. Zalaže se za interkulturalnost.	- surađivati s organizacijama koje djeluju u području promicanja izaštite dječjih prava (Društvo Naša djeca, Hrvatski Crveni križ, udruge civilnoga društva) - pisati tematske dječje poruke za usmjeravanje pozornosti javnostina dječje potrebe i prava (Hrvatski jezik, Likovna kultura) - postaviti razredni sandučić povjerenja za komentare o kršenju dječjih prava - koristiti dramsko-pedagoške metode
Ključni sadržaji Obvezni Prava i odgovornosti učenika u razredu i školi Što učiniti ako se dječja prava krše Poticanje domoljublja ostvarivanjem dječjih prava Preporučeni 1. Koja prava (ne) ostvaruju moji prijatelji iz razreda i škole i kako im mogu pomoći				

Domena B - Demokracija				
Odgovorno- obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo B.1.1. Promiče pravila demokratske zajednice.	Opisuje svojim riječima pojmove: zajednica, pravila. Navodi najvažnija razredna i školska pravila i svojim ih riječima objašnjava.	Predlaže razredna pravila, uočava njihova kršenja te ih komentira. Sudjeluje u izradi razrednih pravila uz prihvaćanje individualnih posebnosti	Prihvaća da se radi dobrobiti zajednice svi trebaju pridržavati određenih pravila te da je pravedno odlučivanje važno za uspjeh svih u razredu i školi.	– sati razrednika tijekom cijeloga ciklusa – izraditi plakat s pravilima, razrednim znakom i posljedicama kršenja pravila – međupredmetna tema Osobni i socijalni razvoj
goo B.1.2. Sudjeluje u odlučivanju u demokratskoj zajednici.	Objašnjava svojim riječima pravila za izbore u razredu i izbore u Vijeće učenika. Opisuje poželjna obilježja kandidata.	Sudjeluje u izborima i u ostalim procesima donošenja odluka. Prepoznaje kršenje pravila izbora i primjereno reagira na njih. Uočava prednosti predstavljenih kandidata.	Prihvaća da pojedinci u razredu mogu imati različite uloge i odgovornosti, ali i zajednički cilj. Zalaže se za pridržavanje pravila u razredu.	– sati razrednika tijekom cijeloga ciklusa – na primjeru Ima ili knjige analizirati osobine likova djece i njihove postupke (integrirano) – međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj i Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije
Ključni sadržaji Obvezni 1. Povezivanje pravila s pravima i odgovornostima 2. Poticanje domoljublja odlučivanjem u razredu i školi 3. Prihvatljiva i neprihvatljiva ponašanja Preporučeni 1. Sudjelovanje u rješavanju problema u razredu i u školi				

Domena C - Društvena zajednica				
Odgovorno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo C.1.1. Sudjeluje u zajedničkom radu u razredu.	Opisuje svojim riječima dobrobit zajedničkih aktivnosti u razrednom odjelu.	Uključuje se u zajedničke aktivnosti razrednog odjela i izvršava svoj dio zadatka.	Podržava uspjeh zajednički planiranih aktivnosti.	– integrirano tijekom svih ciklusa
goo C.1.2. Promiče solidarnost u razredu.	Opisuje važnost međusobnog pomaganja.	Uključuje se u pomaganje vršnjacima u svakodnevnim situacijama uz pomoć odraslih. Samoinicijativno pomaže učenicima kojima je pomoć potrebna.	Zalaže se za solidarno ponašanje.	– integrirano tijekom svih ciklusa
goo C.1.3. Promiče kvalitetu života u razredu.	Svojim riječima opisuje nenasilno ponašanje i daje primjer za nj. Davanjem primjera objašnjava važnost čuvanja vlastite, tuđe i zajedničke imovine.	Sudjeluje u davanju prijedloga nenasilnoga ponašanja i povezuje ih s primjerima iz svakodnevnih situacija. Koristi se nenasilnom komunikacijom. Ukazuje na dobrobit čuvanja vlastite, tuđe i zajedničke imovine.	Podržava nenasilno ponašanje. Zalaže se za čuvanje vlastite, tuđe i zajedničke imovine.	– sati razrednika, Hrvatski jezik, priroda i društvo – veza s međupredmetnim temama: Osobni i socijalni razvoj i Poduzetništvo

goo C.1.4. Promiče razvoj razredne zajednice i demokratizaciju škole.	Objašnjava osobnu odgovornost pojedinca prema razrednoj zajednici.	Vrednuje utjecaj svojih odluka na razvoj razredne zajednice.	Iskazuje privrženost razrednoj zajednici.	– osmisliti i prikazati situacije poteškoća u razrednoj zajednici i moguća rješenja (integrirano, međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj, Uporaba informacijsko- komunikacijske tehnologije, Održivi razvoj, Poduzetništvo)
Ključni sadržaji Obvezni 1. Solidarnost 2. Domoljublje 3. Nenasilno ponašanje 4. Odgovornost učenika u razrednoj zajednici				

2. ciklus (3., 4. i 5. razred osnovne škole)

Domena A – Ljudska prava				
Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo A.2.1. Ponaša se u skladu s ljudskim pravima u svakodnevnom životu.	Svojim riječima opisuje ljudska prava.	Primjenjuje ljudska prava u skladu sa svojim iskustvom i potrebama.	Pridaje važnost ljudskim pravima i odgovornostima.	- poticati razvoj socijalnih vještina - koristiti dramsko-pedagoške metode - analizirati temeljna ljudska prava iz svakodnevnice u skupinama(integrirano) - sudjelovati u Dječjem forumu (4. i 5. razred) - obilježiti posebne dane (Dan ljudskih prava, Dan sjećanja na Vukovar i sl.)(Priroda i društvo, Hrvatski jezik, Priroda, Povijest, sat razrednika) - sudjelovati u istraživačkim projektima o diskriminaciji na različitim osnovama (integrirano, međupredmetna tema Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije) - postaviti razredni i školski Sandučić povjerenja za komentare o kršenju dječjih prava
goo A.2.2. Aktivno zastupa ljudska prava.	Navodi primjere kršenja i načine zaštite ljudskih prava u svakodnevним situacijama.	Raspravlja o ponašanjima i okolnostima u svakodnevnim situacijama koje otežavaju primjenu ljudskih prava i argumentira – no iznosi mišljenje i stavove tamo gdje se ljudska prava krše. Javno izlaže i zastupa ljudska prava.	Zastupa jednaka prava za svaku osobu. Zalaže se za interkulturalnost.	- organizirati kviz na školskoj i međuškolskoj razini i raspravu o primjerima(ne) odgovornosti pojedinaca (sat razrednika, Priroda) - uključiti se u akcije Crvenoga križa - uključiti se u akcije Društva Naša djeca - koristiti se medijskim tekstovima za raspravu o ljudskim pravima(Hrvatski jezik, Likovna kultura, međupredmetna tema Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije)

Ključni sadržaji Vrijednosti ljudskih prava (ljudsko dostojanstvo, sloboda, ravnopravnost, solidarnost) Što učiniti ako se ljudska prava krše Povezanost domoljublja i društvenog sudjelovanja Stereotipi i predrasude				
Domena B – Demokracija				
Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo B.2.1. Promiče pravila demokratske zajednice.	Opisuje svojim riječima pojmove: politika, društvo, demokracija, republika, ropstvo, carstvo. Opisuje demokratsko donošenje odluka u Vijeću učenika.	Obrazlaže svoje ideje i stajališta važna za odlučivanje poštujući mišljenja drugih.	Prihvata da se radi dobrobiti zajednice svi trebaju pridržavati određenih pravila i da je pravedno odlučivanje važno zauspjeh svih članova zajednice.	- povezati sa sadržajima iz nastavnog predmeta Povijest - sati razrednika tijekom cijelog ciklusa - uporabom književnih i filmskih sadržaja, igranjem uloga i dramatizacijom osvještavati probleme oblikovanja demokratske zajednice (Hrvatski jezik, Priroda i društvo, Likovna i Glazbena kultura)
goo B.2.2. Sudjeluje u odlučivanju u demokratskoj zajednici.	Opisuje postupke pravednog odlučivanja i ispravljanja učinjene nepravde ili štete. Opisuje svojim riječima što je pravo na informaciju. Imenuje najvažnije institucije lokalne vlasti.	Prepoznaje nepravednost postupaka u svakodnevnom životu i školi te primjereno reagira na njih. Uočava važnost informiranja i ulogu medija u informiranju te ih preispituje. Predlaže teme o kojima bi Vijeće učenika moglo raspravljati.	Zalaže se za demokratske stavove i vrijednosti.	- sati razrednika tijekom cijelog ciklusa - upoznati dostupnost javnih službi i usluga putem IKT-a - analizirati tematske članke iz medija i organizirati rasprave i debate (integrirano) - sudjelovati u radu Dječjih vijeća u lokalnoj zajednici - međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije
Ključni sadržaji Obvezni 1. Politika, društvo, domoljublje, demokracija, republika (javna stvar), carstvo, ropstvo 2. Pravedno odlučivanje (proces demokratskoga odlučivanja) 3. Najvažnije institucije lokalne vlasti (općina, grad, županija) 4. Dokumenti kojima se uređuje rad škole (kućni red, pravilnik o ocjenjivanju, pedagoške mjere) 5. Uloga medija u informiranju Preporučeni 1. Ovlasti institucija lokalnih vlasti 2. Hrvatski sabor, Predsjednik Republike Hrvatske, Vlada Republike Hrvatske, sudovi				
Domena C – Društvena zajednica				
Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja

goo C.2.1. Sudjeluje u unaprjeđenju života i rada škole.	Opisuje ulogu učenika u uočavanju, istraživanju i rješavanju problema u školi.	Aktivno raspravlja o pitanjima važnima za život i rad u školi. Istražuje i koristi se s više izvora informiranja. Uspoređuje informacije i kritički ih promišlja.	Smatra važnim osobni doprinos unaprjeđenju života i rada škole.	- sudjelovati u izradi školskih ili razrednih novina(mrežno) - sudjelovati u projektu Građanin - sudjelovati u projektima (integrirano) - volontiranje sukladno Zakonu o volonterstvu - međupredmetne teme: Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije, Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj
goo C.2.2. Promiče solidarnost u školi.	Objašnjava važnost solidarnosti.	Predlaže humanitarne akcije i sudjeluje u njima. Uključuje se u skupinu vršnjačke pomoći.	Zalaže se za solidarnost u školi.	- organizirati vršnjačku pomoć prema potrebama u razredu i školi - organizirati blagdanske sajmove i sudjelovati u njima - naučiti znakovni jezik one koji žele - sudjelovati u edukaciji za prevenciju negativnih oblika ponašanja
goo C.2.3. Promiče kvalitetu života u školi i demokratizaciju škole.	Objašnjava ulogu pojedinca i skupine u poticanju, sprječavanju i rješavanju vršnjačkog i drugih oblika nasilja u školi. Objašnjava primjereno postupanje prema privatnoj imovini i javnom dobru.	Koristi se tehnikama nenasilnoga rješavanja sukoba. Uočava i povezuje utjecaj postupanja prema privatnoj imovini i javnom dobru na kvalitetu života u školi. Prepoznaje pojavne oblike korupcije.	Smatra da nenasilna komunikacija doprinosi osobnom uspjehu te kvalitetnim odnosima u i školskoj zajednici. Prihvaća odgovornost za postupanje prema privatnoj imovini i javnom dobru.	- izraditi pravila i odrediti koje su posljedice kršenja pravila za oštećivanje školske imovine i imovine učenika - izraditi projekte na temu javnog dobra (kulturna baština, okoliš škole, dječji parkovi, igrališta i sl.) - koristiti se informacijsko-komunikacijskim alatima za izradu prezentacija, plakata, praćenja transparentnosti - međupredmetne teme: Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije, Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj, nastavni predmet Hrvatski jezik
goo C.2.4. Promiče razvoj školske kulture i demokratizaciju škole.	Poznaje svoju ulogu u razvoju školske kulture i demokratizaciji škole.	Svojim ponašanjem doprinosi razvoju školske kulture i demokratizaciji škole.	Zalaže se za pozitivnu školsku kulturu. Podržava demokratizaciju škole.	- kroz sve školske aktivnosti - aktivno sudjelovanje u Vijeću učenika - predstavljanje rezultata projekata u kojima je sudjelovao - međupredmetne teme: Uporaba informacijsko-ko-munikacijske tehnologije, Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj, Zdravlje, Učiti kako učiti, Poduzetništvo
Ključni sadržaji 1. Suradnja i timski rad u istraživanju i rješavanju zajedničkih problema u obiteljskoj, razrednoj i široj zajednici (tema) 2. Solidarnost i društveno koristan rad: pomoć slabijim učenicima 3. Rad na projektu – koraci u projektu 4. Privatna imovina i javno dobro				

3. ciklus (6., 7. i 8. razred osnovne škole)

Domena A – Ljudska prava				
Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo A.3.1. Promišlja o razvoju ljudskih prava.	Objašnjava promjene koje su se dogodile u razvoju ljudskih prava.	Istražuje različite izvore, vrednuje informacije te kritički promišlja o promjenama u razvoju ljudskih prava.	Promiče razvoj i napredak ljudskih prava.	- istraživati i prikazati razvoj ljudskih prava (integrirano, Povijest, Hrvatski jezik, projektno)
goo A.3.2. Uočava važnost Ustava Republike Hrvatske i drugih temeljnih dokumenata u zaštiti ljudskih prava.	Navodi temeljne dokumente o zaštiti ljudskih prava. Objašnjava temeljne vrednote Ustava RH i vladavinu prava.	Koristeći tekst Ustava Republike Hrvatske pronalazi i povezuje sadržaj dokumenata o zaštiti ljudskih prava s primjerima iz svakodnevnice.	Smatra važnim promicanje temeljnih dokumenata o zaštiti ljudskih prava. Zalaže se za poštivanje temeljnih dokumenata Republike Hrvatske u području zaštite ljudskih prava.	- istraživati različite dokumente Republike Hrvatske (Ustav Republike Hrvatske), Vijeća Europe, Europske unije i Ujedinjenih naroda u području ljudskih prava (Hrvatski jezik, Povijest, Geografija) - uočavati kršenje ljudskih prava te na temelju proučenih dokumenata predlagati rješenja radi njihove zaštite (integrirano, Povijest)
goo A.3.3. Promiče ljudska prava.	Identificira uzroke i posljedice primjera diskriminacije po svim osnovama Zakona o suzbijanju diskriminacije – rasne ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, rodnog	Prepoznaje slučajeve diskriminacije u svakodnevnim situacijama i primjereno reagira na njih.	Protivi se predrasudama, stereotipima i govoru mržnje. Zalaže se za interkulturalnost.	- pripremati i organizirati sudjelovanje u humanitarnim akcijama - poticati razvoj socijalnih vještina - posjetiti različite organizacije koje promiču ljudska prava (Povijest) - surađivati s udrugama i institucijama kojese bave ostvarivanjem prava osoba s invaliditetom (Vjeronauk, međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj, Zdravlje) - sudjelovati na tribinama na teme diskriminacije na različitim osnovama, predrasude i stereotipi (Hrvatski jezik, Engleski jezik, Povijest, Priroda, međupredmetna tema Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije) - sudjelovati na radionici Prevencije trgovanja ljudima

	identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije. Daje primjer pojavnoga oblika diskriminacije.			- organizirati debatu (Ako debatni klub nedjeluje u školi, debatu realizirati u sklopu sata razrednika.)
goo A.3.4. Promiče pravo na obrazovanje i pravo na rad.	Objašnjava što je pravo na obrazovanje. Objašnjava što je pravo na rad.	Predlaže načine zaštite prava na obrazovanje i prava na rad u zajednici i na globalnom kontekstu. Povezuje pravo na obrazovanju i diskriminaciju proizašlu iz prava na rad. Povezuje diskriminaciju i pravo na rad.	Zalaže se za promicanje prava na obrazovanje i prava na rad. Promiče pravo na udruživanje radi zaštite prava (Vijeće učenika, sindikati).	- kritički argumentirati učinkovitost prava na obrazovanje i prava na rad (integrirano, Povijest, Hrvatski jezik) - predlagati načine zaštite prava na obrazovanje u okviru projektne nastave - upoznati Zakon o pravu na pristup informacijama i Konvenciju o pravima djeteta – čl.13. i čl. 17. - upoznati nacionalni i međunarodni okvir prava radnika, kao i sindikalno udruživanje radnika
goo A.3.5. Promiče ravnopravnost spolova.	Objasni povijesnu i društvenu uvjetovanost u odnosu na položaj i participaciju žena i muškaraca. Objasni stereotipe o muškarcima i ženama u svakodnevici i medijima.	Prepozna diskriminaciju na osnovi spola i primjereno reagira.	Zalaže se za ravnopravnost spolova u svakodnevnim situacijama.	- povezati sa sadržajima nastavnih predmeta: Povijest, Hrvatski jezik, Biologija, Vjeronauk; sat razrednika i međupredmetnim temama: Održivi razvoj, Zdravlje i Osobni i socijalni razvoj - tematski ili projektno u radionicama

Ključni sadržaji

Obvezni

1. Područja i generacije ljudskih prava
2. Temeljni dokumenti o zaštiti ljudskih prava
3. Diskriminacija
4. Stereotipi i predrasude
5. Pravo na obrazovanje i pravo na rad

Domena B – Demokracija

Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo B.3.1. Promiče pravila demokratske zajednice.	Opisuje pojmove politika, vlast, političke stranke, ideologija, demokracija. Navodi najpoznatije hrvatske političke stranke i njihove čelnike. Razlikuje Ustav i zakone.	Prepoznaje važnost politike i najvažnijih političkih odluka u svakodnevnom životu. Prepoznaje razlike između direktnoga i indirektnoga sudjelovanja u procesima donošenja političkih odluka.	Smatra da političke odluke izravno utječu na život svih nas.	- povezati sa sadržajima nastavnog predmeta Povijest - posjetiti predstavnike političke vlasti (satrazrednika, integrirano) - međupredmetna tema Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije
goo B.3.2. Sudjeluje u odlučivanju u demokratskoj zajednici.	Razlikuje neposrednu od predstavničke demokracije. Razlikuje demokratske od nedemokratskih režima. Razlikuje vrste pravednosti (proceduralnu, korektivnu i distributivnu pravdu).	Prepoznaje važnost različitosti i pluralizma u demokraciji. Analizira političke odluke, događaje i procese s gledišta demokratskih vrijednosti.	Preuzima odgovornost za svoje odluke i izbore. Zalaže se za različitost mišljenja u demokraciji. Smatra važnim sudjelovati u tematskim raspravama i debatama u razredu, školi, međunarodnim susretima i natjecanjima	- Aktivan rad u Vijeću učenika i promocija Vijećučenika - upoznati dostupnost javnih službi i usluga putem IKT-a - povezati sa sadržajima nastavnog predmeta Povijest - sati razrednika tijekom cijelog ciklusa (izborni procesi u razredu i školi) - projektima (integrirano i sat razrednika) - međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije
goo B.3.3. Analizira ustrojstvo vlasti u Republici Hrvatskoj.	Objašnjava što je ustavna vlast i trodioba vlasti. Navodi ustrojstvo zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti. Navodi tko su predstavnici pojedine vlasti (Hrvatski sabor, Predsjednik Republike Hrvatske, Vlada Republike Hrvatske, sudovi). Povezuje i uspoređuje svoj položaj građanina Republike Hrvatske i građanina Europske unije.	Prepoznaje koja su pitanja u djelokrugu određenog ogranka vlasti (zakonodavne, izvršne, sudbene).	Smatra važnim postojanje trodiobe vlasti kako bi se međusobno ograničavale i nadzirale.	- sati razrednika tijekom svih ciklusa - povezati sa sadržajima nastavnog predmeta Geografija - posjetiti institucije hrvatske vlasti (sat razrednika, integrirano) - međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije
Ključni sadržaji Obvezni 1. Politika, vlast, političke stranke, ideologija, domoljublje 2. Hrvatske političke stranke 3. Ustav i zakoni 4. Neposredna i predstavnička demokracija 5. Trodioba vlasti 6. Hrvatski sabor, Predsjednik Republike Hrvatske, Vlada Republike Hrvatske, sudovi				

Domena C – Društvena zajednica

Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuke za ostvarivanje očekivanja
goo C.3.1. Aktivno sudjeluje u projektima lokalne zajednice	Objasnjava prednosti sudjelovanja i rada na projektima za doprinos lokalnoj zajednici.	Sudjeluje u radu na projektima u lokalnoj zajednici.	Smatra važnim doprinos lokalnoj zajednici. Zastupa svoje ideje i stajališta važna za lokalnu zajednicu.	- surađivati s udrugama civilnoga društva uprojektima i akcijama (integrirano) - volontiranje sukladno Zakonu o volonterstvu - međupredmetne teme: Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije, Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj, Zdravlje, Učiti kako učiti, Poduzetništvo
goo C.3.2. Doprinosi društvenoj solidarnosti.	Objasnjava što je dobrovoljni društveni rad i koja mu je svrha. Obrazlaže oblike društvene isključenosti uz primjere.	Predlaže akcije solidarnosti u školi i u lokalnoj zajednici i uz pomoć organizacija civilnoga društva sudjeluje u njima. Sudjeluje u edukacijama u zajednici s temom društvene isključenosti.	Pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, poštovanju, suradnji i solidarnosti na razini razreda, škole, obitelji i društva u cjelini.	- organizirati akcije solidarnosti prema potrebama lokalne zajednice (integrirano) - međupredmetne teme: Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije, Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj, Zdravlje, Učiti kako učiti, Poduzetništvo
goo C.3.3. Promiče kvalitetu života u lokalnoj zajednici.	Objasnjava ulogu aktivnog slušanja u kvalitetnoj komunikaciji. Navodi načine nenasilnoga rješavanja sukoba i primjere nenasilnoga otpora. Objasnjava korake medijacije. Navodi posljedice neodgovornog odnosa prema javnom dobru u lokalnoj zajednici.	Koristi se aktivnim slušanju komunikaciji. Koristi se medijacijom i drugim tehnikama nenasilnoga rješavanja sukoba. Čuva javno dobro. Uočava štetnost korupcije na primjerima.	Promiče socijalne vještine, nenasilnu komunikaciju i mirotvorstvo. Prihvaća odgovornost za čuvanje privatne imovine i javnog dobra.	- promicati demokratizaciju škole kroz suradnju s lokalnom zajednicom - Vijeće učenika - međupredmetna tema Osobni i socijalni razvoj - snimiti i prikazati dokumentarni film (Hrvatski jezik, Informatika) - istražiti posljedice pozitivnog i negativnog odnosa prema javnom dobru u društvenoj zajednici i objaviti rezultate na školskoj i lokalnoj razini (Matematika, Hrvatski jezik, Biologija, sat razrednika, međupredmetne teme: Poduzetništvo, Održivi razvoj, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije)
goo C.3.4. Opisuje svojim riječima utjecaj korupcije na život građana.	Navodi vrste korupcije. Objasnjava uzroke korupcije i njezine posljedice na građane.	Prepoznaje primjere korupcije u svojem okruženju.	Smatra da je korupcija negativna pojava.	- surađivati s udrugama civilnoga društva - međupredmetne teme: Poduzetništvo, Održivi razvoj, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije

Ključni sadržaji

Obvezni

1. Prepoznavanje domoljublja sudjelovanjem u projektima lokalne zajednice
2. Društvena solidarnost
3. Posljedice odnosa prema javnom dobru u društvenoj zajednici
4. Utjecaj korupcije na zajednicu

4. ciklus (1. i 2. razred četverogodišnjih; 1. razred trogodišnjih srednjoškolskih programa)

Domena A – Ljudska prava				
Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo A.4.1. Aktivno sudjeluje u zaštiti ljudskih prava.	Uočava aktualne probleme u zajednici i objašnjava vezu s ljudskim pravima te načine zaštite ljudskih prava.	Koristi se vještinama raspravljanja u debatama, tribinama i okruglim stolovima o zaštiti ljudskih prava.	Vrednuje odnos prema ljudskim pravima u zajednici.	- prikupljati primjere iz lokalne zajednice te predlagati rješenja za njihovu zaštitu (sati razrednika) - posjetiti institucije (sudovi, pravobranitelji)
goo A.4.2. Promiče ulogu institucija i organizacija u zaštiti ljudskih prava na europskoj i globalnoj razini.	Opisuje djelokrug institucija i ulogu organizacija u zaštiti ljudskih prava.	Koristi se prikladnim načinima i mehanizmima obraćanja institucijama i organizacijama nadležnima za određeno kršenje ljudskih prava.	Poštuje institucije i organizacije nadležne za kršenje ljudskih prava i uvažava njihovu funkciju.	- istražiti ulogu institucija koje se bave promicanjem i zaštitom ljudskih prava na području Republike Hrvatske i šire (sati razrednika, integrirano, Povijest) - uključiti se u tribine i okrugle stolove vezane uz zaštitu ljudskih prava - sudjelovati u akcijama sprječavanja nedemokratskih postupanja vlasti - obraćati se institucijama radi zaštite ljudskih prava
goo A.4.3. Promiče ljudska prava.	Navodi prilike i mogućnosti vezane uz ljudska prava u kojima može sudjelovati kao aktivan građanin zajednice.	Predlaže načine organiziranja akcija u zajednici vezane uz pitanja ljudskih prava.	Vrednuje provedene aktivnosti i svoj doprinos u njima. Zalaže se za ostvarivanje pozitivnih promjena u zajednici. Zalaže se za interkulturalnost.	- upoznati javnost s načinima aktivnoga sudjelovanja i zaštite ljudskih prava koja su im povrijeđena u zajednici - istraživati ljudska prava i sudjelovati u njihovu promicanju tijekom projekata (Projekt građanin, simulacija sjednice Hrvatskoga sabora, simulacija suđenja) – sudjelovati na radionici Prevencije trgovanja ljudima

goo A.4.4. Promiče ravnopravnost spolova.	Objašnjava najvažnije pojmove uz ravnopravnost spolova. Navodi institucije i organizacije koje štite ravnopravnost spolova i objašnjava njihovu ulogu.	Prepoznaje spolnu diskriminaciju i primjereno reagira na nju. Aktivno i odgovorno odnosi se prema osobama različitoga spola.	Zalaže se za ravnopravnost spolova u svakodnevnim situacijama u obiteljskoj, bračnoj i svakoj drugoj zajednici.	- povezati sa sadržajima nastavnih predmeta: Povijest, Biologija, Vjeronauk, Sociologija, Etika i Psihologija i s međupredmetnim temama: Zdravlje i Osobni i socijalni razvoj - tematski ili projektno u radionicama
goo A.4.5 Promiče prava nacionalnih manjina.	Navodi ustavna i zakonska prava nacionalnih manjina.	Istražuje probleme s kojima se susreću pripadnici nacionalnih manjina.	Poštuje prava nacionalnih manjina. Zalaže se za integraciju i ravnopravan tretman nacionalnih manjina.	- povezati sa sadržajima nastavnih predmeta: Povijest, Geografija, Vjeronauk, Etika i s međupredmetnom temom Osobni i socijalni razvoj

Ključni sadržaji

Obvezni

1. Načini zaštite ljudskih prava u zajednici
2. Nacionalni i međunarodni instrumenti zaštite ljudskih prava
3. Mogućnosti u kojima učenik može sudjelovati kao aktivan građanin zajednice
4. Društveno sudjelovanje u zajednici (civilno društvo, građanski neposluh)
5. Spol, spolni identitet
6. Prava nacionalnih manjina, kulturni pluralizam

Preporučeni

1. Rezultati akcija u zajednici
2. Pravo na obrazovanje i pravo na rad

Domena B – Demokracija				
Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuke za ostvarivanje očekivanja
goo B.4.1. Promiče pravila demokratske zajednice.	Obrazlaže osnovne političke koncepte i procese. Obrazlaže zašto se ljudi udružuju u političke zajednice. Objašnjava način formiranja i ulogu demokratske vlasti te potrebu ograničenja i kontrole vlasti.	Prepoznaje važnost i posljedice političkih odluka za vlastiti život.	Zastupa važnost demokratske svijesti političke kulture građana u rješavanju društvenih i političkih problema.	- povezati sa sadržajima nastavnih predmeta Etika i Povijest; integrirano - sat razrednika i izvanučionička nastava - projekti - međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj

goo B.4.2. Sudjeluje u odlučivanju u demokraskoj zajednici.	Objašnjava razliku između demokratskih društava i društava u kojima su ljudi diskriminirani. Navodi ograničenja neposredne demokracije. Obrazlaže različite utjecaje na stupanj razvoja demokracije.	Istražuje prošle i aktualne događaje i procese s gledišta demokratskih vrijednosti.	Zastupa razvoj demokracije.	- povezati sa sadržajima nastavnih predmeta Etika, Povijest - sat razrednika i izvanučionička nastava - metode procesne drame s aktualnim temama u društvenom/političkom okruženju - sudjelovati u Savjetima mladih
goo B.4.3. Analizira ustrojstvo vlasti u Republici Hrvatskoj i Europskoj uniji.	Objašnjava ustrojstvo vlasti u Republici Hrvatskoj. Navodi institucije Europske unije.	Uspoređuje funkcije institucija Republike Hrvatske i Europske unije.	Zastupa svoje interese i interese svoje lokalne zajednice u Hrvatskoj i Europskoj uniji.	- veza s nastavnim predmetom Povijest - sat razrednika i izvanučionički (projekti i posjet institucijama)
Ključni sadržaji Obavezni 1. Moć, vlast, autoritet 2. Izvori vlasti 3. Potreba ograničenja i kontrole vlasti 4. Povezanost zajedničkog (općeg) dobra i domoljublja 5. Karakteristike demokratskih i nedemokratskih režima 6. Ustrojstvo vlasti u Republici Hrvatskoj i njene institucije 7. Institucije Europske unije				

Domena C – Društvena zajednica				
Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo C.4.1. Aktivno se uključuje u razvoj zajednice.	Objašnjava značenje, ulogu i postignuća zajednice pri rješavanju problema.	Uključuje se u promociju i aktivnosti zajednice. Razvija komunikacijske i socijalne vještine zagovaranja i promicanja vrijednosti i ciljeva zajednice.	Zalaže se za ulaganje u razvoj zajednice.	- kritički promišljati o problemima (Psihologija, satrazrednika, Povijest, Geografija) - sudjelovati u akcijama u zajednici
goo C.4.2. Dobrovoljno sudjeluje u društveno korisnom radu.	Navodi humanitarne organizacije u zajednici i opisuje njihovo djelovanje.	Uključuje se i organizira humanitarne aktivnosti u skladu s uočenim potrebama pojedinaca.	Ukazuje na potrebu za humanitarnim djelovanjem. Smatra da društveno koristan rad doprinosi osobnom razvoju i društvenom unapretku u cjelini.	- sudjelovati u društveno korisnom radu u suradnji sudrugama civilnoga društva - volontirati sukladno Zakonu o volonterstvu

goo C.4.3. Promiče kvalitetu života u zajednici.	Objašnjava društvenu isključenost. Objašnjava uzroke i posljedice virtualnoga nasilja i nasilja u mladenačkim vezama. Opisuje ulogu nevladinih organizacija.	Reagira na društvenu isključenost i nasilno ponašanje. Sudjeluje u radu nevladinih organizacija i drugih organizacija civilnoga društva.	Preuzima odgovornost za svoje ponašanje i komunikaciju. Zalaže se za ostvarivanje ciljeva nevladinih organizacija i drugih organizacija u zajednici. Smatra korupciju negativnom pojavom.	- promicati demokratizaciju škole kroz suradnju s civilnim društvom - Vijeće učenika - sudjelovati u akcijama civilnoga društva (međupredmetne teme: Zdravlje, Osobni i socijalni razvoj, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije, sat razrednika, Psihologija, Etika, Vjeronauk, Hrvatski jezik) - sudjelovati u aktivnostima i projektima nevladinih organizacija, pratiti i predstaviti informacije objavljene u medijima - međupredmetne teme: Poduzetništvo, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije i Održivi razvoj
Ključni sadržaji Obavezni 1. Nvladine organizacije 2. Projekti lokalne zajednice 3. Društvena solidarnost 4. Posljedice odnosa prema javnom dobru u zajednici Preporučeni sadržaji: 1. Pravo na obrazovanje				

5. ciklus (3. i 4. razred četverogodišnjih; 2. i 3. razred trogodišnjih srednjoškolskih programa)

Domena A – Ljudska prava				
Odgojno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo A.5.1. Aktivno sudjeluje u zaštiti i promicanju ljudskih prava.	Identificira diskriminaciju i kršenje ljudskih prava po različitim osnovama. Odabire prikladan sustav/mehanizam zaštite ljudskih prava.	Koristi se prikladnim načinima i mehanizmima obraćanja nadležnim institucijama radi zaštite i promicanja ljudskih prava. Koristi se prikladnim načinima i mehanizmima obraćanja nadležnim institucijama i organizacijama civilnog društva radi zaštite i promicanja ljudskih prava u zajednici.	Protivi se svakom obliku diskriminacije i kršenja ljudskih prava te smatra važnom potrebu osobnog doprinosa promicanju ljudskih prava.	- posjetiti institucije i organizacije za zaštitu i promicanje ljudskih prava - prikupljati primjere iz europske ili globalne zajednice u kontekstu zaštite ljudskih prava te predlagati rješenja za njihovu zaštitu (integrirano, (Povijest, Politika i gospodarstvo, Geografija) - sudjelovati na radionici Prevencije trgovanja ljudima - sudjelovati u realizaciji projekta zagovaranja ljudskih prava - posjetiti institucije (sudovi, pravobranitelji)

goo A.5.2. Promiče ulogu institucija i organizacija u zaštiti ljudskih prava.	Objašnjava koncept pravne države i vladavine prava.	Analizira ulogu institucija i organizacija u zaštiti ljudskih prava. Prepoznaje slučajeve zlorabe ovlasti i primjereno reagira.	Podržava ulogu institucija u promicanju i zaštiti ljudskih prava te se zalaže za jednak pristup i mogućnosti za sve. Smatra da svatko ima pravo na pošteno i nepristrano postupanje institucija i organizacija radi zaštite ljudskih prava. Podržava ulogu institucija i organizacija u promicanju interkulturalnosti.	- posjetiti institucije (Politika i gospodarstvo) - uključiti se u akcije sprječavanja nedemokratskih postupanja vlasti - posjetiti sindikalne organizacije i upoznati se s njihovim radom
goo A.5.3. Promiče pravo na rad i radnička prava.	Objašnjava što je pravo na rad. Objašnjava radnička prava. Objašnjava pravo na sindikalno udruživanje.	Predlaže načine zaštite prava na rad i prava radnika u zajednici. Primjereno reagira na kršenje radničkih prava.	Zastupa zaštitu prava na rad. Zastupa prava radnika.	- pisati predstavke i peticije - sudjelovati na simulacijama suđenja i simulacijama sjednica Hrvatskoga sabora - sudjelovati u Projektu građanin - pratiti pojavne oblike sindikalnih udruživanja

Ključni sadržaji

Obvezni

1. Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj
2. Sustav zaštite obiteljske i bračne zajednice u Republici Hrvatskoj
3. Političko i društveno sudjelovanje
4. Mogućnosti (načini) uporabe rezultata akcija u novim situacijama i unaprjeđenja aktivnoga građanstva
5. Pravo na rad i radnička prava

Preporučeni

1. Mogućnosti povezivanja sustava zaštite ljudskih prava s praksom
2. Pravo na obrazovanje

Domena B – Demokracija

Odgojno-obrazovna očekivanja	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
Učenik:				

goo B.5.1. Promiče pravila demokratske zajednice.	Objašnjava što je društveni ugovor. Navodi proceduru donošenja političkih odluka, zakona i drugih propisa. Navodi elemente političkog ciklusa.	Kritički preispituje uvriježene predrasude i stereotipe o politici i političarima. Prepoznaje različite dimenzije politike na konkretnim primjerima (procesnu, proceduralnu i institucionalnu). Uspoređuje različite faze političkih procesa i procjenjuje njihovu učinkovitost. Prati donošenje i provedbu političkih odluka i javnih politika. Kritički procjenjuje utjecaj interesnih skupina na medije i donošenje političkih odluka. Poznaje mehanizme i procedure sudjelovanja u javnoj raspravi o pojedinim zakonskim prijedlozima. Sudjeluje u javnoj raspravi o pojedinim zakonskim prijedlozima u skladu sa mehanizmima i procedurama.	Smatra važnim dokaz prilikom donošenja političkih odluka.	- veza s nastavnim predmetima Politika i gospodarstvo, Sociologija, Filozofija, Etika, Povijest - sat razrednika i izvanučionička nastava - povremeno pratiti političke događaje umedijskim (integrirano) - međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije
goo B.5.2. Sudjeluje u odlučivanju u demokratskoj zajednici.	Obrazlaže značajke, prednosti i nedostatke demokracije. Obrazlaže ulogu medija i civilnoga društva u oblikovanju demokracije. Objašnjava što je cenzura i autocenzura. Navodi primjere zlouporabe vlasti i korupcije. Opisuje koncept demokratizacije škole.	Uočava slučajeve antidemokratskih pojava i tendencija i primjereno reagira na njih. Prepoznaje i ukazuje na slučajeve cenzure i autocenzure. Prepoznaje slučajeve korupcije u svakodnevnom i političkom životu i primjereno reagira na njih. Predlaže promjene za unaprjeđenje života i rada u školi. Na praktičnim primjerima izrađuje jednostavnije podneske (molba, zahtjev, žalba, prigovor itd.). Sudjeluje u javnim raspravama o pojedinim zakonskim prijedlozima.	Zalaže se za ustavnu i učinkovitu zaštitu manjina. Zalaže se slobodu izražavanja i iznošenja prijedloga, a protiv se cenzuri i autocenzuri. Shvaća da postoji potreba za učinkovitim suprotstavljanjem korupciji. Zalaže se za demokratizaciju škole.	- veza s predmetima Politika i gospodarstvo, Povijest - sat razrednika tijekom cijelog ciklusa – izvanučionička nastava - analizirati ulogu medija i civilnoga društva u demokratskim procesima (integrirano) - međupredmetna tema Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije - uvidom u transparentnost rezultata (npr. izbora, javne nabave, glasanja) - upoznati dostupnost javnih službi i usluga putem IKT-a - proces savjetovanja sa zainteresiranom javnošću u postupcima donošenja odluka - sudjelovati u Savjetima mladih
	Objašnjava ustrojstvo demokratske			- veza s nastavnim predmetima Politika i

goo B.5.3. Analizira ustrojstvo vlasti u Republici Hrvatskoj i Europskoj uniji.	vlasti u Republici Hrvatskoj. Navodi kako se biraju zastupnici u Hrvatski sabor, na koji način izborni sustav utječe na sastav Sabora te kako funkcionira Sabor. Navodi kako se biraju zastupnici u Europski parlament. Obrazlaže položaj Republike Hrvatske u Europskoj uniji.	Uspoređuje izborne programe političkih stranaka u Republici Hrvatskoj. Uspoređuje programe kandidata za Europski parlament. Prepoznaje važnost preferencijalnog sustava glasanja.	Podržava interese Hrvatske u europskom i međunarodnom kontekstu.	gospodarstvo i Geografija - sat razrednika - izvanučionička nastava (posjet Saboru Republike Hrvatske i drugim institucijama) u učenju i poučavanju Povijesti - pratiti rad političkih kampanja (integrirano) - međupredmetne teme: Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije i Osobni i socijalni razvoj, Održivi razvoj
--	---	--	--	--

Ključni sadržaji

1. Značajke, prednosti i nedostaci demokracije
2. Legalnost, legitimnost, ideologija, izbori, političke stranke, narod, nacija, domoljublje
3. Pojednostavljeni model političkog ciklusa
4. Participativna demokracija
5. Korupcija
6. Zloupotreba vlasti
7. Uloga medija i civilnoga društva u demokratskom društvu
8. Izbori za Hrvatski sabor i izborni sustav
9. Položaj i mogućnosti Republike Hrvatske u Europskoj uniji
10. Demokratski deficit u Hrvatskoj i EU

Domena C – Društvena zajednica

Odgovorno-obrazovna očekivanja Učenik:	znanje	vještine	stavovi	Preporuka za ostvarivanje očekivanja
goo C.5.1. Aktivno sudjeluje u građanskim inicijativama.	Objašnjava što je građanska inicijativa i u kojim građanskim akcijama može sudjelovati. Navodi korisnost i neovisnost medija u aktivnome sudjelovanju građana u zajednici.	Uspješno sudjeluje u donošenju plana djelovanja, istraživačkim projektima i građanskim akcijama. Kritički odabire informacije iz više izvora.	Smatra važnim sudjelovanje ugrađanskim inicijativama u školi i lokalnoj zajednici. Zauzima se za provjerene informacije na osobnoj i društvenoj razini. Odgovorno i osviješteno sudjeluje u javnim raspravama i aktivnostima u školi i lokalnoj zajednici.	- sudjelovati u građanskim inicijativama i utvrditi ostvarivanje cilja akcije na lokalnoj i nacionalnoj razini - sudjelovati na tribinama u zajednici i na susretima važnim za građansko djelovanje kojima se potiču vrijednosti demokratskog društva iskazane u ciljevima ovog dokumenta - uključiti se u projekte građanskog odgoja i obrazovanja - Likovna umjetnost
goo C.5.2.	Obrazlaže svrhu volontiranja u zajednici.	Zalaže se za grupni i individualni doprinos zajednici kroz volontiranje.	Smatra da je važno promicati volontiranje u zajednici.	- uključiti se u volonterske aktivnosti u zajednici (sukladno Zakonu o volonterstvu) - organizirati terensku nastavu s volonterskim sadržajem (Etika, Vjeronauk, Sociologija, Logika i sl.)

Volontira u zajednici.	Obrazlaže načine na koje može volontirati u zajednici.	Volontira u zajednici.		- međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj, Zdravlje, Poduzetništvo, Održivi razvoj, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije, Učiti kako učiti
goo C.5.3. Promiče kvalitetu života u zajednici.	Objašnjava dobrobit ulaganja svih građana u javno dobro.	Organizira akcije za informiranje javnosti o pitanjima javnog dobra.	Smatra da je ulaganje u javno dobro zajednički interes i opće dobro.	- promicati demokratizaciju škole kroz suradnju s civilnim društvom - Vijeće učenika - međupredmetna tema Osobni i socijalni razvoj, nastavni predmeti Psihologija, Sociologija - organizirati terensku i istraživačku nastavu (terenski tjedan) o zaštiti prirodnih i kulturnih bogatstava - Povijest – primijeniti stečena povijesna znanja o pojedinom spomeniku ili lokalitetu, primijeniti usvojene procedure rada s povijesnim izvorima na licu mjesta - Geografija, Biologija, Likovna umjetnost, Glazbena umjetnost - senzibilizirati javnost na potrebu očuvanja prirodnih i kulturnih bogatstava
goo C.5.4. Promiče borbu protiv korupcije.	Objašnjava načine borbe protiv korupcije i zaštite od korupcije.	Koristi se osobnim i socijalnim vještinama za suzbijanje korupcije.	Zalaže se za borbu protiv korupcije.	- sudjelovati u akcijama udruga društva za suzbijanje korupcije - međupredmetne teme: Osobni i socijalni razvoj, Poduzetništvo, Održivi razvoj, Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije, Učiti kako učiti, Zdravlje
Ključni sadržaji Obavezni 1. Projekti lokalne i nacionalne zajednice 2. Uključivanje u volonterske udruge i organizacije 3. Suzbijanje korupcije i zaštita na lokalnoj i nacionalnoj razini Preporučeni 1. Projekti međunarodne zajednice 2. Uključivanje u volontiranje na međunarodnoj razini				

2. „RIJEČKI“ MODEL

Teme za 5. i 6. razred osnovne škole

Moja i tvoja prava – naša su prava
Kućni red
Poštovani...
Volim odlučivati, mogu sudjelovati
I ja imam pravo birati i biti biran
Moja lokalna zajednica
Postani urednik portala na jedan dan
Društvene mreže
Jedemo zdravo, živimo zdravo
Šareni svijet reklama
Reality show: biti slavan na jedan dan
ja sam ja
To želim, a što mi treba
Moji uzori i idoli
Važno je saslušati i poštovati drugoga
Ne stavljaš ljude u kutije, škatule i ladice
Postoje li muški i ženski poslovi
Pomognimo prijateljima
Kad volontiraš, činiš dobro sebi i drugima
Činim dobro u svojoj zajednici
Činim pravu stvar
Biti nasilnik nije cool
Možemo to riješiti bez sukoba
Korupcija – ne, hvala
Učenik potrošač
Korak u budućnost
Čuvam svoj planet
Odvajaj, odlaži, od smeća Zemlju spasi
I vau i mijau imaju svoja prava
Akcija!

Teme za 7. i 8. razred osnovne škole

Što treba znati o životu u demokraciji
Što je to civilno u društvu
Moje slobodno vrijeme
Isplati li se uistinu

Znamenite ličnosti iz Hrvatske
Različiti i jednaki
(Ne) vjerovati je OK
Pravednost je vrlina
Odnosi s javnošću - PR
Naš doprinos očuvanju okoliša
Odlasci - dolasci
Ovo su naše obitelji
Pravo na rad
Stvaramo svoju budućnost
Život na ulici
Informirani smo, aktivni i odgovorni
Tko, gdje i kako štiti naša prava
Djelujmo volontirajući
DA za poštivanje različitosti, toleranciju i mir
Kako volim domovinu
Glas ravnopravnosti
Moji odabiri i odluke
Političke stranke: program čini razliku
Kako putuje vijest
Globalni problemi – lokalna rješenja
Moje zdravlje
Ispod duge
Upravljam svojim novcem
Poduzetništvo za zajednicu
Pokrenimo akciju

3. ŠKOLA I ZAJEDNICA (ŠiZ)

Primjeri iz Krapinsko-zagorske županije, školska godina 2022/2023.

Kvaliteta i povezanost urbanih prostora u Zaboku
Nedostatak spolne edukacije
Nedostatak prostora i sadržaja za mlade u Konjščini
Uredimo svoj kutak za ugodniji školski trenutak Oroslavlje
Nedostatak zatvorenog prostora za sportske i rekreacijske aktivnosti u Gradu Zlataru
Interaktivni muzej Krapinsko-zagorske županije Zabok
Zdrava prehrana u školi Krapina

Utjecaj stresa i ubrzanog načina života na mentalno zdravlje u Gradu Zlataru
Kvaliteta boravka učenika - neiskorišten prostor oko škole Pregrada
Nedostatak parka za vježbanje na otvorenom Bedekovčina

Primjer iz Primorsko-goranske županije, školska godina 2022/2023

Nedostupnost edukativnih sadržaja o zdravim prehrambenim navikama srednjoškolaca Opatija
Zdravlje mladih: mentalno i spolno Opatija
Podizanje svijesti učenika o zdravoj prehrani Bakar
Poboljšanje kvalitete života mladih u Gorskotarskom kotaru (Gradu Vrbovskom) Moravice
Nedostatak kulturnih događanja za srednjoškolce u gradu Rijeci Rijeka
Azil za životinje Opatija
(Sigurne) zelene površine za potrebe omladine u centru grada Rijeka
Odvoz i cijena otpada, razvrstavanje otpada i divlja odlagališta Moravice
Zbrinjavanje otpada Delnice
Optimizacija vanjskog prostora Prve sušačke hrvatske gimnazije u Rijeci Rijeka
Uređenje naše Škole Rijeka
Migranti - strahovi i predrasude Rijeka
Migranti u Rijeci Rijeka

4. ZAJEDNICA AKTIVNIH GRAĐANA (ZAG) ZAGREB

Primjeri iz školske godine 2023/2024

Bacanje hrane u školskoj kuhinji
Stop cyberbullingu
Dobar dan susjedi
Zapušteno javno dobro u lokalnoj zajednici
Zeleno za Zagreb
Grafiti – ulična umjetnost ili vandalizam
Nedostatak pitke vode u našem kvartu na javnim površinama
Povećanje sigurnosti na slabije osvijetljenim puteljcima oko škole
Uređenje školskog vrta
Nedovoljna uređenost parka Dotrščina
Nedostatak zdravstvenih usluga u školi
Mentalno zdravlje i vršnjačko nasilje
Društvene mreže i sigurnost na internetu
Neuređeno školsko dvorište
Nedostupnost pitke vode pored školskog igrališta
Financijska pismenost
Nedostatak solidarnosti u lokalnoj zajednici

Problem solidarnosti

Loša kvaliteta usluga i prostora koje koriste učenici (ormarići, prostorije za slobodno vrijeme

Nedostatak pješačkih zona oko škole

5. Građanski odgoj – Grad Varaždin

Teme za 3., 4. i 5. razred

Varaždin – grad, prijatelj djece

Volontiranje u Varaždinu

Varaždin – grad kreativaca i inovatora

Brinemo se o okolišu

Varaždinska gradska tržnica

Sport u Varaždinu

Varaždin – grad bicikala

Varaždin – grad kulture

Zajednicu čine pojedinci sa svim sličnostima i razlikama

Otkrivamo svoje talente

Pojedinac i lokalna zajednica

Teme za 6., 7. i 8. razred

Ljudsko-pravna dimenzija

Prava, slobode i odgovornosti građanina

Uvod: Zajedništvo

Suradnja i grupni rad – jesu li najglasniji uvijek u pravu?

Pojedinac i zajednica

Temeljna ljudska prava: zalog humanosti

Sustav zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj

Pravo i pravda: od teorije do prakse

Briga za pojedinca – briga za zajednicu: ranjive skupine građana

Politička dimenzija

Demokratska država i uloga građana u demokratskoj državi

Demokracija: san o pravednoj državi

Trodioba vlasti u Hrvatskoj

Izbori za zastupnike u Hrvatski sabor: demokracija na djelu

Država – to smo mi građani

Grad u kojem živim – moja država u malom

Društvena dimenzija

Socijalne vještine i društvena solidarnost

Volontiram – darujem svoje vrijeme drugima

Istinито i manje istinito: kako vrednovati medijske sadržaje?

Reklamni sadržaji: možemo li svi biti savršeni?
 Moj život na društvenim mrežama: prednosti i zamke digitalne komunikacije
 Obitelj: moja sigurna luka
Međukulturna dimenzija
 Kulturni identiteti i međukulturni dijalog
 Različiti, ali ravnopravni: međukulturalno društvo
 Međukulturalni dijalog: kad bi svi ljudi na svijetu
 Sloboda vjeroispovijesti: bogatstvo različitosti
 Tradicijska kultura našeg kraja
 Znameniti ljudi moga grada: i oni su bili Varaždinci
Gospodarska dimenzija
 Gospodarstvo, poduzetnost, upravljanje financijama i zaštita potrošača
 Pravo na rad: pravo na dostojan život
 Društveno odgovorno poduzetništvo: izazovi budućnosti
 Cjeloživotno učenje: od kolijevke pa do groba najljepše je đачko doba
 Odgovorno upravljanje novcem
 Reklamni sadržaji: kupovanje – potreba ili razbibriga
Ekološka dimenzija
 Zaštita okoliša i održivi razvoj
 Odgovornost prema prirodi: vrijeme koje nam je dano
 Održivi razvoj: promjena je u nama
 Ekologija u praksi: zamisli, izradi, promijeni
 Recikliranje: novi život starih stvari
Zdravstvena dimenzija
 Prehrana, rast i razvoj
 Moje zdravlje: tijelo, duh i um
 Prehrana i zdravlje: prehrana u prošlosti za zdravlje u budućnosti
 Kad narastem, kad odrastem
 Kako sebe doživljavam: vjetar u mojim jedrima
Građanski odgoj u praksi
 Vrijeme je za akciju

6. Građanski odgoj i obrazovanje – Varaždinska županija

Primjeri iz školske godine 2021/2022

Ekologija i održivi razvoj
 Zlatna ribica
 Financije razumijem, pametno kupujem
 Vanjska učionica
 Zdravi doručak
 Gradimo za budućnost
 Zaboravljena ploča planinarskoga grada
 Naš zeleni otisak
 Mi to možemo – izgradnja okretišta autobusa

Mali folklorasi – čuvari tradicije u našem kraju
Kneginječki paprenjaci – zaštita industrijskog dizajna kalupa za paprenjake
Čipka u Europi
Od senzornog parka do ludbreških parkova
Vizualne komunikacije
Dvostruka korist
Šah u zajednici
Moj zeleni marof
Brojim, izbrojim – financijski pismen pa se ne pobrojam
Zelena učionica
Imam pravo na igru u sigurnom okruženju
Štima li nam klima
U sjeni krošnje lakše je učiti
Obitelj, priroda i sport
Putujemo Hrvatskom srcem
Od gredice do zdjelice
Uređujemo šetnicu uz potok Zbel
Veseli putnici
Održivo, a domaće
Pokaži mi da znam
Tvornica promjena
Osnovoškolci – zavičajci
Bicikliraj, upoznaj, uživaj!
Zeleni kutak za ljepši školski trenutak
Tragovima lokalnog i nacionalnog identiteta
Sustav praćenja kvalitete zraka u učionicama
Ne stigmatiziraj! Ne diskriminiraj!
Školske novine Goško
Budi spas u zadnji čas, udomi!
Uređenje školskog prostora
Mentalno zdravlje za srce lavlje
Prvi festival ljudskih prava u Prvoj gimnaziji Varaždin
Utjecaj kućnih ljubimaca na mentalno zdravlje ljudi
Multikulturalna integracija
Ekoaktivizam
Ako te zanima – zaviri!
Škola je drugi dom
Volonterski klub Sips